

Mellem drømmegedden og en findelt jolle

af

Peter Ronild

Mellem drømmegedden og en findelt jolle

På en knage af det porcelæn, man bruger til elektriske hegn, med en messingskrue gennem hullet i midten og ind i trævæggen skråt under en ovenlyskuppel i en træskogang, hænger en brungrøn fisketaske af lærred fuld af blink og spinnere og vod og kroge, hjul, snører og en vissen kornblomst. Den må være kommet i klemme mellem taske og lukke og revet med engang for længe siden, da vi fiskede i søen ved det linsplintrede hejretræ. Og der er også pirke til havfiskeriet, fra før orkanen med de mange væltede badehuse også findelte båden ned i Lejet, og der er også ålekroge.

Der er også lange sommerdage. Vi gik med vores stænger og lærredstasken ned ad vores vej og over Askemosevejen og langs vejkannten til en snæver sti med klinte, kornblomst, mælkebøtte og dunboller ned til søen. Allerede vejen ad hvilken var en god dagdriverfangst, man gik langsomt i en hulsti. Med udsyn over landskabet som fra tvejen af en slangebøsse var der viber på markerne, korn og roer, stæreflokke på vej bort, den første rimfrost i plovfurer, en rød traktor i mosekonebryg og lærken vendt tilbage, alt efter årstider og gerne lunkent gråvejr, som jo er det bedste at miste blink eller la bid i.

Dengang var der også frøer i en bred ring uden dræningsgift omkring fugtige steder, kvækken som telegraferede, hvad man nærmede sig, tog af, når man passerede, og kom igen bagude, mens frøerne foran tav, til man var godkendt som ufarlig.

Vi fiskede i søen længe.

Manden, hvis jord den lå på, gik i tre overfrakker i hdebølge, tykke overfrakker, og boede i kælderen sammen med kalve på sin gård, der var stor og statelig med vældigt tag, hvis sorte teglsten blinkede efter tur og signalerede helt op til asfaltvejen i sol, langsommere når man var på cykel end de ivrige funkler hen over teglklaviaturet, når man strøg forbi i bil på vej til Tisvildeleje. Faktisk som var det rigtigt nok, at nogen spillede på spinet i overetagen, så låget på godset vibrerede.

Gården lå stor og statelig med sit vældige tag af blinkende sorte teglsten.

Fik man lov til at komme indendørs, var der kun kostbare empiremøbler på begge etager i hele stuehuset, siges det, over kælderen, hvor han var flyttet ned, dengang hans kone døde, og antagelig beholdt de tre frakker og skægstubbene på, når han sov. Sådan så han ud.

Over møblerne lå der et lag støv, og i kælderrummene ved siden af kalvene og sig selv holdt han grise. Jeg husker ikke, om der var køer i den store staldbygning, men høløftet var lånt ud til en nabo. Jeg har selv været med til at fa heksekud af at lange op.

Den store gård ligger en marksvej bag søen og emmede drama, når mosekonen bryggede, med sit kældermenneske og konen, der vist nok gik igen, folk, der ved fuldmåne valgte den gamle skolesti fra Vejby, som løber mellem gårdens bygninger, havde vist nok hørt et spinet spille højt og skærende i overetagen og set flakkende lys, så alt, hvad der manglede, kun var en Hitchcock til at lave filmen.

Vi gik gennem sivene og dunhammerstøv til vores faste fiskepladser, hvor mere siv var nedtrampet; og vi havde hver sin, først min søn og jeg, så min datter og jeg, og kastede og sagde ikke et ord for ikke at advare drømmegedden.

Vejby-Tibirke årbog 1984 Ørbybogen

Den skulle vist nok være næsten to meter lang og have 12 kroge siddende på sig, nogle af dem med stumper af nærmest trossetykkeline, som den alligevel havde bidt over, og vist nok være over 100 år gammel, for gamle folk havde hørt om den fra deres gamle forældre, og nogle af dem var døde med dens navn på læben, hvad den så ellers hed, efter et spildt liv med ikke at fange den.

Fra træer bag søen lød gøgen, og i et lynramt piletræ var der en hejrerede, en virkende rede. Hvert år var der æg, så unger, og en eller anden sommerdag var den igen forladt.

Manden med overfrakkerne havde synet os og syntes, vi havde empirestil, det var i orden, vi brugte søen.

Naboen, der lånte høloftet, lejede det stykke, søen lå på, til sine fedthalefar og fandt ikke, vi ødelagde helhedsbilledet af far i det grønne, det var i orden, vi brugte søen.

Så smed manden med overfrakkerne dem alle tre og træskoene, og der kom nye ejere, der, ligesom Oscar Wilde's amerikanske tvillinger forekommer familiespøgelset på det engelske gods for nymodens og jager det på flugt, fik nattens spinet til at tie og installerede stereo. Engene bugnede af de nye ejeres Herefordkvæg, mens ellers var alt ved det gamle plus en drink i ny og næ på gården til at tage dunhammerstøvet i halsen og nervøsiteten for, at netop mens man sad her, pløjede drømmegedden overfladen. Det var i orden, vi brugte søen, så længe det varede.

Den næste ejer slog proppen i og ansatte sin vagthund, en Baskervillesort schæfer, til at passe på søen for enden afhulstien og endelig bide på, hvis der var lystfiskere i sivene.

De står på hans grund

Der ligger søen også

Han bruger den ikke selv.

Men han lader sig formentlig misbruge af en fejltagelse.

Han tror, han ejer den hele.

Jeg mener, jeg har opdaget et hul i loven:

Hullet.

Når hejren med den s-formede hals i luften slår fjerbremsklapperne ned og stikker hul i søen efter en fisk, hvem ejer så selve hullet?

Hvis jeg køber hele varelageret hos ballonmanden på Bakken og holder mig svævende over søen (og hunden på bredden) og lader min snøre gå ned og laver et krogformet hul i forlængelse af et blinkformet hul (jeg mener, det er nødvendigt at udtrykke sig juridisk), hvem ejer så de til fangst af en aborre, brasen eller gedde tilvirkede huller? Hvem ejer det fine rørhul gennem luften, som snøren laver? Vinden?

Historien, den nye ejer kunne diske op med om, at han ejer hullerne, fordi han ejer fiskene, der kunne bide på, tror jeg ikke holder ved en domstol med bare en enkelt biolog som bisidder. Fiskene i søen hører ikke til husdyrene - de folkevalgte dyr. De er frie ligesom mus og rotter, der heller ikke regnes med i besætningen, når man køber en gård med omliggende markmus og vandrotter - og fisk. Sammenligningen er ikke pæn, tiltaler i hvert fald ikke det poetiske sind, men skulle være oplysende.

Hvad han ejer, er fiskeretten til søen, den kan han sælge, hvorved den er en værdi.

Men til fiskeretten hører selvklart adgang ad den snævre sti med klinte, kornblomst, mælkebøtte og dunboller ned til søen, for afstanden fra landevejen er for stor, medmindre man har dresserede fiskeørne, og så er det vel lettere ganske enkelt at købe sin fiskeret et andet sted.

Denne adgang er så væsentlig, at den ret betænkt, hvis den mangler på fiskekortet, gør fiskeretten værdiløs.

Stien udgør værdien.

Spadseretuen med stang og taske (da der ikke kan køres) ad hultien med udsyn som fra tvejen af en slangebøsse over dejligheden.

Det er altså ved at gå den uden at betale, jeg berører den værdi, han kan sælge, fiskeretten til søen, som han ejer. Det er en krænkelse af ejendomsretten.

Men jeg kommer gennem luften under 100 balloner uden at berøre fremmed mands jord og stikker hul i øen efter fisk; hvem ejer så selve hullet?

Den juridiske vanskelighed kunne, så vidt jeg kan se, kun opstå, hvis drømmegedden endelig bed på og trak mig ned, hvorved jeg personligt kom i kontakt med hunden, der på privat område kan op-

Vejby-Tibirke årbog 1984 Ørbybogen

fattes som ejerens stedfortræder og ved mangel på verbal kontakt »kan stedfortræderen i nogen grad gribe til andre midler for at forsvare den private ejendomsret«.

Jeg er temmelig bidt af hullet.

På to knægte af den forsvarlige slags, man bruger til at holde bladet oppe med, når en guillotine ikke er i brug, ved siden af et ekset racercykelhjul og et bundt sorte gummilister i mambaslangelængde, der aldrig blev sat mellem vinduesrammers træk og olieregningen, hænger på garagevæggen en le. Og der er også fiskenet til havfiskeriet, fra efter spinetslottets nye beboer tog den dragende drøm .om at fange drømmegedden med en krog i sig for hver måned i året, den glubske kalender, fra os. Der er også en påhængsmotor til en findeltjolle, der er åregafler, og der er også årer.

Der er også lyse sommermorgener. Set højt oppe fra en lærke, der forlængst er død, gik jeg dybt nede i Ørby, skråt for mejeriet, der nu med samme hvidhed rummer en plasticvirksomhed, en bid vej fra baglokalet hos købmanden, hvor man mødtes over en formiddagsbajer, til han nedlagde sin butik, og en sviptur fra markerne med kornet, hvor der engang var stenalderboplads, og roerækkerne, hvor man fandt flintredskaber, til de nye udstykninger kom.

Jeg slog græs i solopgangen, mens lærken sang endnu, for det var i de glade 60'ere, som man siger, og især hvis man mener at kunne huske, at de glade 60'ere var glade, som man siger, og ikke bare det vildfarende kys mellem øretæver.

Jeg guillotinerede græsser i sidelæns, lange fej på en fritidssavanne isprængt diverse træer og buske, som i forårets købsøjeblik spændte og affyrede knopskæl som velkomstsalut. Og der var ægte ukrudt.

Blandt andet den ægte skvalderkål, som de fra syd kommende munke indførte, da de plagede Tisvildeegnen med deres tiggerposer og også indvandrede med krydderurter til middelalderens forløber for Brøndumsnaps og vist nok indførte skvalderkålen til abbedens berømte dram, Tibirke Sorte Død, der medførte øjeblikkelig sandflugt af de grå celler, man ikke siden har kendt magen til ved kong Alkohols hof fra Tuborg til whiskybæltet.

Vejby-Tibirke årbog 1984 Ørbybogen

Græshopperne havde afløst knopskællene og spændte og affyrede sig selv i flygtende horder foran lebladet, for nu var det sommer. Lærken sang, som var den trukket op, manden med leen langt borte, set oppe fra den for eksempel, og selv var jeg ejerglad for lærken både som træ på grunden og fugl i den himmel, der, skønt ikke nævnt i skødet, selvfølgelig hørte med, for den afsluttede matrikelnummerets område foroven.

Jeg skar langs piletræer, godt ud i hjørnerne ved balsampoplerne og ragede ind under fyrrene med bladets swiish og hvæssede og hvæste, når græs, der havde nejet sig i knæleddet, rejste sig uskadt igen og blev ved at ligne rigtigt naturgræs, som var helt forkert, for så kunne man jo ikke se, at vi ejede grunden.

Da jeg var færdig, var også lærkens fjeder løbet ud. I stilheden, med granernes topsilhouet på rad som en omvendt redekam, efter at jeg havde stammet dem op med den store grensaks, før jeg studsede buskene i indkørslen, lignede den mindre tønede land en frisørsalon, hvis afklip efter en pompøst hårfager kundekreds endnu ikke var fjernet.

Kun naturen.

Men min ejerfølelse gav endnu ikke op, grundejerinfektionen, min influenza med skøde, rasede endnu.

Der øffede helt sikkert mosegrise afsted under køkkenhaven med trynen i jordbærrødderne, så der måtte tåregas til. Naturen er fuld af besættere. Der luffede ganske sikkert muldvarpe rundt under græsplænen og gjorde den til en schweitzerost, og infektionen tillader ikke, at man standser op og spørger, hvem der egentlig ejer hullerne i en schweitzerost?

Det gjorde jeg!

I dag er jeg ikke så sikker.

På en storetå af den slags, som har en sløjfe om og en snor hen til et dobbeltløbet jagtgevær, der i det sommeråbne sovekammervindue har snorens anden ende om sine aftrækkere og peger skråt nedad i natten, på denne storetå ville man ikke have kunnet se, at der lå en død gris neden for husmuren derude, og at snoresystemet var mere

indviklet end som så, for den tynde, men stærke snor var også bundet om grisens ene bagben, der hvor det smalner under skanken.

Den ret store pattegris, der jo ikke så meget som kunne drømme om at stikke af, forstyrrede ikke manden, der fyldte resten af sin seng og havde tåen som vagtpost og sov de uskyldiges søvn, som man siger. Han hørte ikke ugerne. Hørte han noget, var det i drømme sit eget ja til som anarkist gennem et langt liv med politisk motiveret uvilje over for statens lov- og ordenshåndhævere nu alligevel at have solgt til en bødeveteran, en ældre færdselsbe~ent med sans for påskeliljer. Men heller ikke i sin sidste tid på grunden ønskede han uindbudte gæster.

Derfor havde han trukket den døde gris efter sig med snoren over skulderen og kradset lugtesporet af den godt op med svinebørsterne, til han var fremme og anbragte den og ladede geværet og trak sin armbåndsurs op, jappede et par edderkopper til døde med en fluesmækker med orange smækker og gik til ro. Så ville det trække i snoren, hvis ræven kom for at tage grisen, og ved et vagtpostvip med storetåen ville geværet gå af og skyde den mellem øjnene og ud gennem nakken med begge løb, mens den med tænderne om flæskestegets ene bagben, hvor det smalner under skanken, havde set frem til et festmåltid i hulen på højen.

Der havde han ladet lugtesporet begynde.

Ikke fordi han havde gæs eller høns, ikke en kat, den kunne tage, men hvem ejer hullerne i et rævebo?

Det er grundejerne, der har betalt for at være her og ikke ræven.

Med forlængst igengroet natur af frivilligt opvokset vegetation og i det høje græs om sommeren en større eller mindre indblanding af bælplanter, kurvblomster, skærplanter og munkekål er et hus og garage sammenbygget og har underbid af den ene terrasse og, som er et træ - Janushoved anbragt på en naturgrund, overbid lige den modsatte vej af en anden over garagen. Om vinteren hænger et gartneri derinde som blege pukler på garagevæggen lige ved påhængsmotoren til en findelt jolle. Der er også åregafler, og der er også årer.

Der er også lyse sommeraftener. Vi smed påhængsmotoren og resten bag i bilen og kørte med nettene til Lejet og vadede båden ud med førergreb om rælingen, til der var dybt nok til at sætte skruen i

Vejby-Tibirke årbog 1984 Ørbybogen

vandet og trækstarte og passere molen med et par aftenvandrere på, et par måger på vandet som ravnsorte silhouetter mod de professionelle fiskeres bundgarnspæle i den lange alle ud fra land, ud til kæmperusen, der ikke er der mere, og fra kæmperusen, der ikke er der mere, videre med seks hestekræfter mod det ene valgte sted af hele Kattegat, som man den aften mente var det rigtige, hvis det grønne nylonnet efter en nats dyp i havet skulle kunne hentes op med maskerne plomberede af fisk, helst med en søtunge og hvorfor ikke to mellem skrubberne. Et fiskedræt på 100 simplere fladfisk, der skal flås og renses, fortjener, når også nettet er hængt op og rensat, en ædel præmie og iskold hvidvin til.

Og om foråret bliver de fedtpakkefarvede pukler fra garagevæggen stillet op som vældige drivhuse i køkkenhaven, af tunnelformet plastic med svedehuller for planterne, og så er det, man kan tillade sig at bruge ordet gartneri, sådan set, og op over drivhusene rager trillebøren, set med myrernes øjne.

Af alt, hvad der færdes på grunden, fra fuglekonger til nattergale til fasaner til rådyr og sommerfugle, harer, egeren ræven og firben, i august hvepsene, men ellers bladlus og resten ... *Lycosa*, *Theridium*, *Micryphantes* og truppens røde baron *Thimiusus*, der, når årets sidste solstråler har varmet deresspinderør op, skyder trådene ud, som til sammen udgør flyvende sommer, og, når tråden har bærbar længde, går ombord på den og svæver afsted, båret af lufttrækket, altid i lidt mere end gyvelhøjde og uden at lande, bare videre mod vinterhiet... myrer og ugle... af alt sammen er man den eneste, der ser grunden fra den 1.62 meter højde plus træskoene. For der sidder ens briller. I resten over dem er noget volumen i følge videnskaben, der jo netop i disse år ustandseligt skifter mening, ens hjerne.

Det ville være en lavprishjerne, hvis den så alting ud fra sig selv.

Derfor den skuffejernsskuffede mulds vældige bølgeslag omkring plasticens grøntsagshaller.

Hej myre!

Hvem ejer i grunden selve hullet, man måtte krybe i, hvis man sagde nej til, at alt på grunden i grunden ejer grunden.

Der er altid plads til en grundejer til.

Peter Ronild

VEJBY-TIBIRKE SELSKABET

Særtryk fra årbog 1984 Ørbybogen

Mysteriet øst for Ørby

Den rejsende, som med skinnebussen iler gennem de lave enge omkring Ørby station, aner vel næppe noget gådefuldt her.

Det skulle i så fald forekomme dem gådefuldt, at lægge en station herude i pløjemarkerne. 1 km øst for Ørby. Som barnefødt på egnen, har det dog altid undret mig hvad de mærkelige mark og gårdsnavne her øst for Ørby kunne betyde.

Og for et par år siden satte jeg mig for, at forsøge mig på en tolkning.

Jeg henvendte mig til universitets stednavneudvalg, der imidlertid ikke kunne hjælpe mig. Jeg anede en gammel kultplads på området herude. Men nationalmuseets folk kunne heller ikke hjælpe mig. Desværre uddannes arkæologer ikke »på kultpladser«.

Risikerende at få en vis kropsdel på kommers, gennem at tillade at gøre mig tanker henover fagarkæologernes hoveder, begyndte jeg på egen hånd at forske.

Og mit gamle held, at finde, uden egentligt at søge, stod mig også bi denne gang.

Nå, lidt har jeg da søgt. Ikke så lidt fandt jeg.

Så helt på bar bakke begyndte jeg jo ikke. Palle Lauring nævner Ørbyområdet sidst i sin bog om vikingerne. I det afsnit hvor han så pragtfuldt beretter om hvad han observerede midsommermorgen ud af glughullerne i Østerlars rundkirke.

Jeg beder nu læseren lægge ordet glughuller på minde. I nogle kirker hedder det lydhuller, i andre glughuller. De sidstnævnte er relevante i følgende opsats.

Desværre kunne Palle Lauring ikke hjælpe mig længere frem end hvad han citerede fra vistnok en gammel fokeremse han havde støvet op på nationalmuseet.

Og hvori står, at fra Palhøj (i Ørby) til Stavnshøje er 1500 meter, og fra stavnshøje til Vejby er 1500 meter. En afstand som Lauring vistnok formoder har at gøre med et ældgammelt landmålingssystem. Uafset at nævnte mål ikke er anvendeligt, og at det slet ikke passer fra Palhøj, som desuden er jævnet, så må jeg sende Palle Lauring en

taknemmelig tanke. Han havde enddog givet med en nøgle der viste sig særdeles anvendelig.

En meget gammel kone der i begyndelsen af indeværende århundrede boede i et meget lille hus, nu nedrevet, som lå tæt ind under Ørby Baun, på nordsiden af vejen, på spørgsmålet: Findes der noget ejendommeligt i Ørby? - Svarede: at »Lige øst for Ørby lå en stor gåde under mulden«. Desværre kunne hun ikke forklare mere.

Formodentligt har hun kendt til de sagn der har sit ophav herude mellem de østlige Ørbygårde. Her findes bl.a. Drageroldsgård, Morelsgård, men frem for alt Palhøjgård. Ved hjælp af et meget gammelt kort over Palhøjgård kunne min formodning bekræftes: Møngevejen som ganske vist endnu findes, synes ikke at have fundets i gammel tid, hvor det efter min teori var strengt tabu at færdes her. Den særegne ager der gav Drageroldsgård sit navn, synes at være af ældre dato end den ældgamle stjerneudstykning fra Ørby. Vejen har ødelagt dette agerstykke. Men vigtigt var, at ageren her har sit rette navn: Drageroes, hvilket lader forstå, at på denne ager fandtes for dum et stenrøse der kaldtes Dragerørøset. En stenrøse, er en tørmuret stenbunke, opført med et særligt formål. Lauring antyder helligsøjler sådanne steder, i så fald med drage ornament. En anden mulighed er en bautasten, måske med dragebilled.

(En sådan sten er det måske der er indmuret i Vejby's kirkemur umiddelbart til venstre for nordvestre indgang til kirkegården. Stenen der har et skålgrubemærke på ydersiden, står tilsyneladende på hovedet, lidt ulogisk kan synes, men måske bærer den et billed på inder siden, stående på hovedet? Tradition findes for at det gamles magt blev brudt ved at det stilledes på hovedet). Nu kender jeg et smukt dragerøse fra en svensk kultplads. Tabuet var stærkere her. De oplyste danske bønder, bjergsomme som de er, har forlængst slettet de spor fra den gamle tro, som en nidkær og magtfuldkomlig kirke ikke formåede.

Morelsgård, skrevs tidligere Murrøldsgård, tyder just på et muret røse.

Noget tyder på at også her fandtes en sten med s.k. skræmmemaske. En aning som styrkes af at her, lige syd for den udflyttede Mo-

relsgård lå en lille høj der kaldtes Hemmehøj. Et stednavn som forskere er nogenlunde enige om betyder netop hæmme, hindre.

En ager mellem det formodede dragerøses position og det murede røse og hemmehøj, hedder desuden Buldreås. Som marknavn er det ikke usædvanligt. Har samme tolkning som det også kendte marknavn: dunkebakke eller dunkeås, - nemlig at her var gamle tabuområder. Og den der vovede tage genvej havde selvfølgelig hørt troldtøjet dunke og buldre nede i bakken. I dette gamle tabuområde kender man makrabre sagn.

Ganske vist hvad en forsker vil kalde vandringslegender der er kendte omkring andre formodede kultpladser. Således kunne man nattetid udfør Palhøjgård, hvor Palhøjen engang lå indtil den jævnedes og sløjfedes for snart 150 år siden, - her kunne man møde en lille mand med en stor grøn hat. Vistnok en meget alvorlig lille mand. Men endnu værre var det ved Palhøjgårds østligste lille trekantede agerstump. Her kunne man støde på en mand uden hoved.

Forresten hedder den agerstump Greffue agre. Et gammelt nordisk ord for begravelse. En prøvgravning her var motiveret, måske lå jernalderens Ørbys begravelsesplads netop her? Eller var det her man begravede Blotofre eller henrettede staklers radbrækkede kroppe? Var her nemlig kultplads i nærheden, hvad skræmmernærkerne antyder, så var her også markeds og tingplads. Hvor Ørby station ligger på Horlandsageren, stod som navnet antyder måske hoven eller hør-gen. Hvor palhøjbonden vander sit kvæg, lå kildestykket. Var offerkilden her? Og Karnebakke længes t mod vest? Det er rimeligt at mene at navnet Karen, som på gammelnordsjællandsk hed Karne, er forklaringen. Det islændske ord for kende er imidlertid kanni. Her kan have stået et s.k. Kendemærke. Også kendt fra Tjennemark på Lolland. Ved siden af Stokkemark.

Sagen er jo den, at mark ikke er det oprindelige ord for ager, men betød mærke.

Helligsøjlerne ved sære agernavne som Lauring antyder kunne have mange formål. Palhøjen, egentligt lå den i en lavning engang, den synes ikke at have været en begravelseshøj. Sådanne gjordes på bakketoppe. Navnet antyder formålet. Den var gjort til at bære en pæl. En helligsøjle.

Da jeg i mange år har beskæftiget mig med astronomi, og en overgang troede i min forfængelighed, at jeg var den første der havde opfundet begrebet as tro-arkæologi, så var det nærliggende at jeg kunne bruge en helligsøjle på en Pælehøj til et astronomisk formål, nemlig at benytte den som sigtepæl for at pejle et solhvervs op eller nedgang. Man kender jo i dette ganske land mængder af sigtehøje, stange og stavehøje, Stokke og pillehøje. Men da krævedes det at jeg indenfor nogle hundrede meter kunne finde en ager, helst en høj, eller i det mindste ruinen af en høj med et navn og en position der bestyrkede min teori. Og se!!! På Viiermandsgården (mærkeligt navn) som nærmeste sydlige nabo til Palhøjen, hvis position jeg nu nogenlunde kendte, lå ruinen af en høj der gav ageren dens navn: Palholmen.

Herude observerede jeg solnedgangen den 21. juni 1982.

Men ak, der manglede et par grader i at solen som denne årstid »lander i glideflugt«, gik ned hvor jeg krævede den. Nuvel, jeg stod i bunden af en jævn høj og observerede - og beregnede, at kom jeg 3-4 meter højere op, så skulle solen gå ned omtrent hvor jeg ønskede det. Nemlig bag en sigtepæl på Palhøjen, omkring Salgårdshøjs højeste punkt, på dette Sjællands højeste og barskeste hjørne hvor klinten er formet af talrige skred. Senere beregninger udfra noget helt uventet jeg fandt her, tyder på at ikke den lille høj som tyskerne under besættelsen jævnedes herude ved den høje skrænt for der, at etablere en kanonstilling, var den ægte Salgårdshøj. Denne, og måske en hel gruppe anseelige høje synes at have ligget ca. 50 meter sydligere, eller rettere sagt lige ud for Vejby Kommunes prægtige grund. Blot små 100 meter ude i den blå luft. Kanske forsvandt den under middelalderen, sammen med klokkestenen der gaven ager sit navn herude, og måske var den ene store sten der også har at gøre med den s.k. enstensageren. Nå, isåfald er den måske muret ind i fortet Trekrøner, der jo skulle beskytte Danmark. Som istedet mistede beskyttelsen på nævnte barske kyst, hvor skredene accellererede. Men en svømmedykker kan jo gå ned og slå med en mindre sten på de store. Klokkestenen klinger antageligt stadig der den vel ligger på havets bund. De vældige mængder af sten langt ud ved denne kyst vidner om at landet forud her gik langt ud.

Ihvertfald var jeg tilfreds med at få bekræftet at man her havde et lille kalendersystem, som meget vel kan have været i brug langt ind i valdemarernes tid.

Således at det gamle mundheld, at Ørbyerne var de sidste der lod sig kristne her på egnen, får en rimelig forklaring.

Nu lyder det ret romantisk, at man her og der sigtede solhvervet ind.

Anlæggene for disse pejlinger er kendt fra alle lande, og alle tids aldre hvor man drev landbrug. De var helt enkelt nødvendige. De kunne se meget forskellige ud.

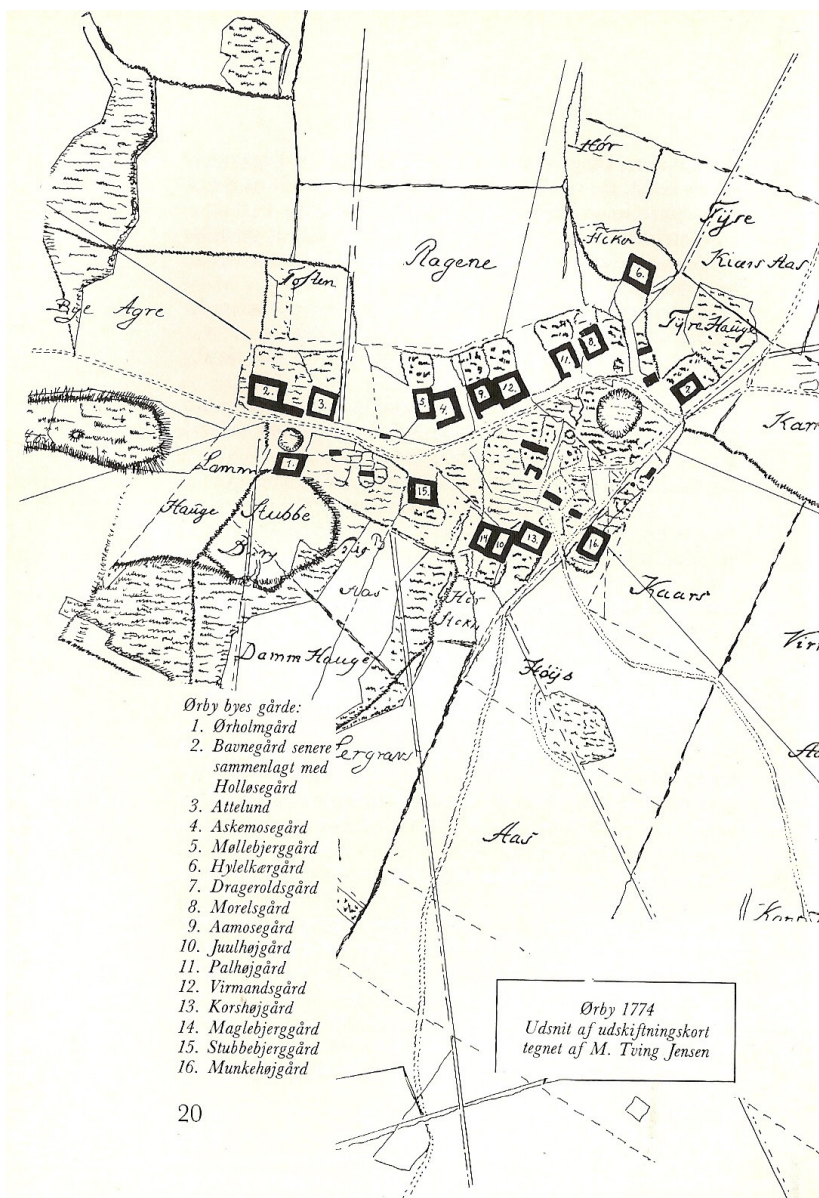
Men havde alle samme formål. Fra et enkelt system med stave, til det berømte og monumentale Stonehenge i England, hvor netop astro-arkæologer har påvist at man sogar kunne forudsige solformørkelser.

Er danske skibs sætningerne over en kam at betragte alene som forestillende skibe? En ny generation spørger mindre om formen af vi-er og skibe. Mer om formålet. Meget inciderer for kalenderanlæg. Og den berømte danske arkæolog Ejnar Dyggve som fandt viet omkring Tibirke Kirke, boede indenfor dette i flere år. Nemlig i det lille hus Grethely lige syd for kirken. Og han begravedes i sit Vi, lige øst for Tirbirke Kirke. Dette vi, trekantvi, der har utallige sidestykker åbner sig som disse mod nord.

Men det er nu gåden under mulde i Ørby denne opsats skal omhandle. Men da Ørbygåden har en mærkelig forbindelse med Tibirkeviet måtte det nævnes her.

Hvor spalteplads en desværre begrænser muligheden for bredere dokumentation.

Endnu lever folk der har hørt de gamle berette, at ørbyerne sidst af alle på egnen lod sig kristne. Man kan meget vel have dyrket sine gamle guder langt ind i middelalderen. Ørby afgrænsedes mod syd og øst af utilgængelige vådområder, hvor adskillige agre der bærer betegnelsen holm, bærer den med rette. Nævnte Palholm kan man knapt den dag i dag nå tørskoet. Navnet Ørby har man kanske også tolket letsindigt og rutinemæssigt ud fra den andetsteds velbegrundede motivering at Ør betyder grus og sten.

Hvilket materiale imidlertid er mangelvare i Ørby. Men en by ved og med øer er mer relevant. Sagnverdenen om Ørby inkluderer også, at en Dronning med sin karet er kørt i sæk herude i Ørbys vådområder. Igen et s.k. vandringssagn kendt fra andre egne hvor gammel kult formodes. Og for 100 år siden fandtes nordens smukkeste og største smykke af sin art i en mose sydøst om Ørby*.

Desværre kan findestedet ej præciseres. Guldmosen? Dronningens smykke?

Ikke desto mindre antyder sagnet og fundet fra germansk jernalder den af romerske skriveren Tacitus detaljerede beskrivelse af

Hertha eller Nerthuskult. Hvor en præstinde i en lukket og majet (smykket) vogn, trukket af oxer hylledes ved en årlig freds og frugtbarhedskult, hvorefter vognen kørtes ud i en sø i nærheden og vaskede sig af slaver som derefter ofredes. De meget almindelige danske marknavne som Ærtebjerg, Hyllebjerg, Vibjerg har jo tolkets ret botanisk ud fra ærter, hyld og vidjer. Men ærter, som i Ærtholmene betyder Herthakult. Vikingerne havde vist besvær med h'. Ammelet heder skal være den »rigtige« Hamlet, altså Saxoshamlets hjemegn. Hellegård, Viekjær og Hyllekjær har ikke ubetinget med vidjer at gøre, selvom Viiermandsgård i Ørby, hvor Palholmen ligger, kan have med vidjer at gøre. I Ørby findes også Hyllekjærnavnet.

Men hylle kan have at gøre med at omhylde en høvding eller konge i en værdighedsskape, en lodden ryavævet mantel.

Rybjerger og laddenhøje er velkendte. Også Ørby har haft en ærtebjergsager, men jeg ved ej hvilken gård den tilhørte. Men anlæggene i og umiddelbart rundt om Ørby er så mangfoldige og entydige henimod kultplads, at kun tåber og lærde kan afvise dem. Nærliggende Lavø kan ikke uden videre bortforklares med mandsnavne. Lovø, altså en ø hvor der vedtoges love er ej urimelig. Jeg har ikke kunnet påvise solopgangslinie fra Ørby. Kan kun gætte at man på de to førstnævnte røser har sigtet den mod Blistrup. Der forud skrevs Blystorp. Mandfolk i al ære. Også Blistrup vil man have opkaldt efter en mand. Men på

Island hvor man endnu taler sproget fra runestenene, siger man den dag idag blys for blus. Altså lå en baun, et lys herude, i Blistrup. Fra Stavnshøje, også kaldet Stavlehøje, sigtede jeg 1983 solhverssø-

lens opgang over Kullens højeste bjergtop. Ikke bevist, det indrømmes, her var en kalenderlinie. Men jeg kunne ihvertfald regne vinklen nogenlunde ud, på de to vigtige solpunkter. Nemlig ret nøje 80 grader. Og mærkeligt nok er det også vinklen på to umotiveret snorlige afsnit af Vejbys grænselinier mod sydvest og sydøst. Det ene afsnit i Holløselund. Det andet nær Lavø. Med en linial forsøgte jeg at undersøge hvor disse to linier mødtes. Jo. De mødtes i den store stendysse ved Tågerup mølle.

Og her ligger en ager med et for mit formål velpassende navn. Nemlig Glugager. Linierne siger hvad man gluggede, spejdede efter. Solnedgangslinien er af gammel dato - løber forresten gennem klokkestenens ager. Opgangslinien passerer et punkt i Mønge der vistnok er ruinen af en sløjfet sommerhøj. Linien fortsætter gennem Blistrups højeste punkt. Lyshøj, hvor mandschauvinistiske stednavneforskere igen vil se en mand begravet. Som burde haft ludende gang, for at stemme med stavernåden Ludshøj.

Forsåvidt kan det jo være en låddenhøj, altså havende med Tingplads at gøre. For ca. 40 år siden udgravede man en stenkreds der talte herfor. Men lyshøje er såre almindelige. Nogle steder kaldes de læshøje. Man tinglyser stadig, tinglæser, oplyser og bekendtgør på tinghuse. Nå, men derfor kan en ludende mand godt være begravet her. De fleste luder med alderen alt mer. Ang. sommerhøje eller mid-sommerhøje som de kaldes i Sverige, så har de med solhverv at gøre. Solbjerger er såre almindelige i sydkandinavien. Og Dagsåse, over hvilken man indventede dagningen årets længste eller korteste dag. Findes også på en kalenderlinie jeg har fundet i Halland. Men den store linie der synes at bekræfte Ørbys sigteanlæg, altså krydser nede i stendysen ved glugager, denne linie slutter ikke her, begynder knapt heller, for den fortsætter over Ramløse midt mellem Kirke og Mølle indtil Sjællands vel flotteste udsigtspunkt. Linien skærer den mægtige Maglehøj på Kregme bakke. Og ender efter mit enkle kort i en mægtig Bauehøj i Hornsherred. Fra Maglehøj går solen også op bagom Kullens blå stenmasser der hæver sig fjernt i nordøsthorisonten. Og Hesseløen synes her at passe med solnedgangen 21/6. Jeg skal efterkontrollere snarest. Nu rejser jeg mig ikke på bagbenene at forundring over at have fundet noget på min hjemegn jeg anede måt-

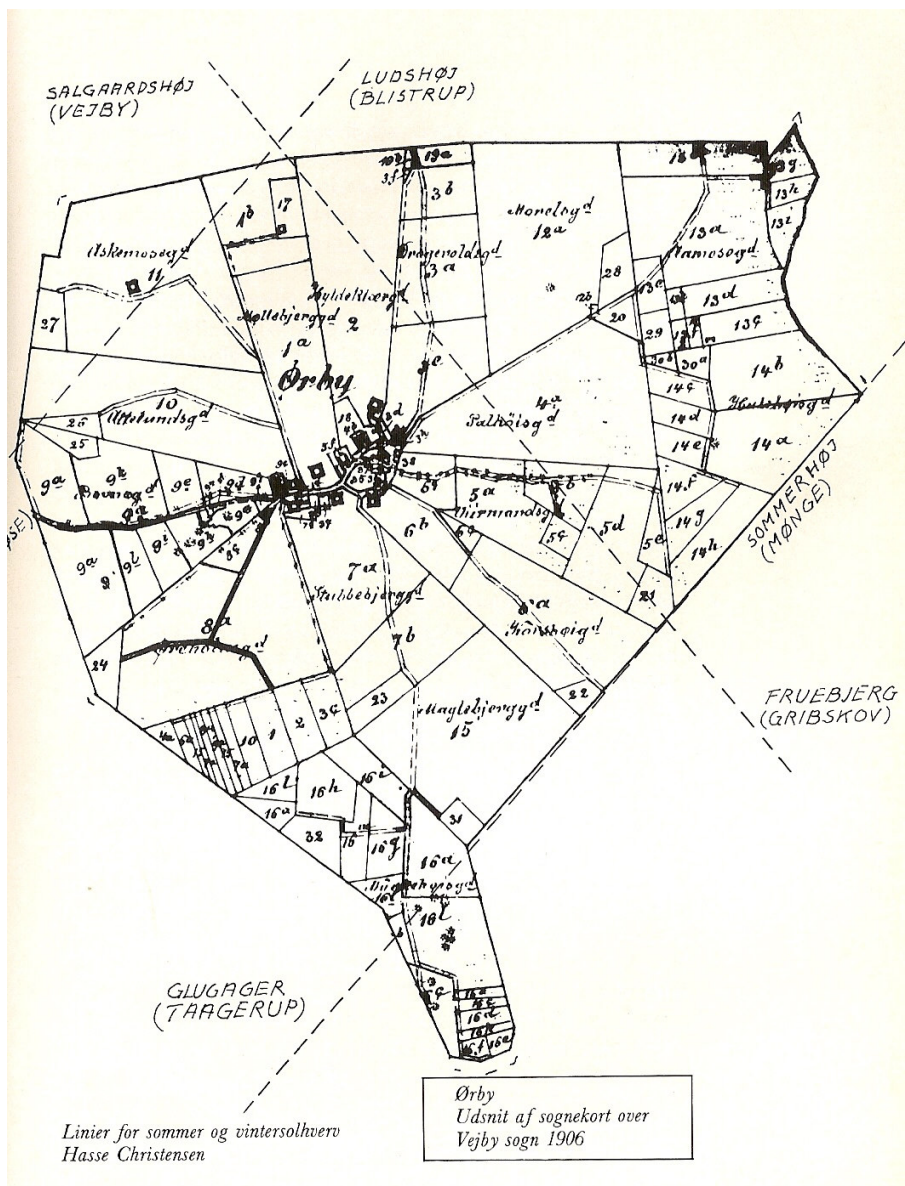

te være der. Langt mer imponerende anlæg har jeg fundet på Hvoiris høj nord for Viborg, og fra Vester Assels på Mors. Hvor der forresten er to nabosogne i et mægtigt kalendersystem. De hedder Vejby og Blistrup. Vejbyer er antageligt Vibyer. Hjemvendende vikinger fra Danelagen har antageligt taget den engelske udtale af 'i' med hjem. Men yderst på en sigtelinie fra V. Assels (Asakult) på Mors er en klint endnu højere end Salgårdshøj i Vejby, med det omstridte navn. På Mors hedder den Salgershøj.

Gershøj i Hornsherred er også et sigtepunkt. Mandsnavn eller ej. Men Geir er det gammelnordiske ord for spyd. Gershøj er en »spydehøj« - En sådan findes i Råge Mark, skønt den idag hedder Studehøj. Jeg foreslår at man kan bytte sal ud mod sol, med god samvittighed, idet ihvertfald yngre runer ikke kommer runen O nærmere end til A. Nå, Okej, Å-E-Æ-A-i samme rune. Men ej O. Men Geir betyder ikke udelukkende »spyd« - Det hedder den dag idag så i Island for noget der står inderst, yderst, forrest, bagest.

Så jeg hænger ikke helt i luften om jeg foreslår en helligsøjle, spydformet eller ej, på en nu i havet nedstyrtet høj ude på Solgershøj. Et sigtepunkt for Viernanden på sin pælehøj nede i Ørby. Striden om Viers udseende er irrelevant. Det ene var knapt det andet lig, skønt man havde åbninger mod nord, og nogle steder mod syd. Nogle var enkle og simple, andre imponerende som Stonehenge fra yngre stenalder(!) to ting havde de tilfælles. Deres kalendariske formål, og så dette at de blev umoderne med et skriftsprogs indførende. Men de var selvfølgelig, som almanakken i vore dage.

Men før almanakken havde man runestaven, som endnu brugtes af bønderne i Dalarne helt op til Holbergs tid, hvorfor man da heller ikke skal tro at sigteanlæggene forsvandt fra dag til anden. Ørbyernes anlæg kan meget vel have været i brug op i valdemarernes tid. Og de store fester og markeder havde en lille opblomstring ved de berømmelige pinsefester på Ørby Baun. Synd de ophørte. Ved Holløse tæt indtil skal markedstraditionene have fundets til sen tid. Baunene, thi de var talrige i landet var mindst to til antallet i Ørby. Kåshøj der fejlagtigt skrives Korshøj betyder nemlig Baun. Fra Råbe, skrige og kaldehøje indvarslede man baunene de store begivenheder.

Kanske netop en Kaldehøj lå på Kælderbjerg? Mit arbejde der begyndte i Ørby tvang mig at omvurdere egnens stednavne. De ti hellige Birke som nogen har foreslået for Tibirke, fik jeg til Ti byers Birk. Altså nogle velorganiserede vikingelandsbyer som dannede deres egen retskreds. Danmarks ældste Birk her? Systemet som Lauring lader remsen starte i Ørby med de 1500 favne, og som han ikke så ubegrundet tolker som et gammelt landmålingssystem, da også de fleste landsbyer på jævn god jord ligger ret nøjagtigt 1500 favne indbyrdes, - dette system ser i virkeligheden ud til at begynde ved Stavlehøj og Melhøj, der således er en mellemhøj i vid bemærkning. Kan også tolkes Mælhøj. Har med måle at gøre. Talehøj (Malhøj også tænkeligt). Fra Melhøj og stavnshøje udgår et næsten symmetrisk system der dækker Vejby-Tibirke sogne, men siden ikke har tilsvaregheder i nabosognene. Fra Melhøj til Gadehøj, Spydebjerg og et punkt lidt uden for klintens trone ved Solgershøjundskyd, salgårdshøj. Til Stavnshøj, hvorfra en linie havner midt i Viet om Tibirke kirke. Mod øst til Palholm i Ørby, herfra til Stendyssen ved Glugageren. Hvad Lauring lod begynde i Ørby lader jeg nu ende herude, og mindes den tid da jeg var ung og skøn, - nu er jeg ikke ung læjlgere! - Men på den tid var det ikke nogen enkel sag at imponere på mig. Men dette der udstråler fra Melhøj og Stavnshøj imponerede mig så jeg næsten rejste mig på bagbenene. Lauring nævner at den slags systemer findes andetsteds i landet. Og det bør de gøre, med tanke på den rutine, exakthed og diciplin jeg lykkedes trevle op med start og afslutning i Ørby. Sigtepunkterne ved man hvad er, men 1500 favnepunkterne ved jeg ikke hvad er.

Hasse Christensen

* C. J. Becker: Smykkefundet fra Ørby. Nat. mus. arb. mark 1955

Ørby Baun

- en nordsjællandsk festplads

Man kan ikke høre historiens vingesus, når man en forårsdag går en tur på Ørby baun. Det er svært at forestille sig, hvad der er gået for sig her ved synet af den gamle festplads, som den henligger i året 1984.

Træerne - hvad enten de ligger ned eller står op - fortæller ingen historier. Ingen hjerter med pile igennem. Trækronerne visker ikke, de skjuler deres hemmeligheder. Vover man sig ned i banehullet, får den gode iagttager dog øje på et minde fra fortiden. Et par pilrådne planker fortæller, at her lå noget menneskeskabt - en kultplads - fra en ikke så fjern tid. Kulten uddøde, eller gik over til en anden tidsalder, i 1969.

Fra 1927 til 1969 holdt Vejby Idrætsforening, 42. kreds, hvert år fest på Ørby baun 2. pinsedag. En fest som trak folk til fra det meste af Nordsjælland. Banehullet blev omdannet til balplads. Tilbage er sørgelige rester af den scene, hvorfra musikken strømmede i tidens rytmer.

Ørby baun hører til Holløsegården. Gårdejer Lars Olsen lod omkring år 1900 højdedraget, hvortil Arrenakkekongen ifølge sagnet lagde sine udflugter omkring Sankt Hans til beplante med birk, fyr og gran.

Lars Olsen foreslog oprettet et. beplantningsselskab, der skulle have ansvaret for baunen, men det blev så vidt vides aldrig til noget, og derfor lod han selv arbejdet udføre. Det var hans søn, Ole Chr. Olsen som stillede det naturskønne areal til rådighed for de mange folkefester.

Ole Chr. Olsen lod i 1920 rejse en genforeningssten på baunens top. Den blev afsløret den 20. juli af en veteran fra 1864. Provst Haagen-Müller fra Vejby holdt talen over stenen, der bærer inskriptionen »Sønderjylland 1920«.

Ørby baun var tidligere blevet brugt til sommermøder, arrangeret af Vejby-Tibirke Foredragsforening, men man skulle frem til 1927 før festerne rigtigt satte ind.

Vejby-Tibirke årbog 1984

Dette år besluttede Frederiksværk-kredsens Venstre at flytte sine traditionelle grundlovsmøder fra Højbjerg hegn til Ørby baun. Samme år afholdt 42. kreds den første pinsefest - på grundlovsdagen, mens Grundlovsfesten blev holdt den 15. juni - Valdemarsdag.

Den 31/5 1927 stod der i en annonce i Frederiksborg Amts Avis:

F. A. S. og G. 42. Kreds

(V e j b y)

afholder Folke- og Sommerfest paa Ørby Baun 2. Pinsedag, hvortil alle indbydes
venligst.

Kl. 4 begynder Festen med Foredrag af Højskolelærer Thomas Christensen,
Frederiksborg Højskole.

Paa Festpladsen forefindes forskellige Forlystelser.

Med forvenet Tilbedelse afholdes Tombola, hvortil Gaver modtages med Tak
af nedennevnte Damer:

Helene Jacobsen, Tisvilde, Esther Hansen, Hølløse, Marie Hansen, Vejby,
Ellen Jensen, Vejby, Ingrid Andersen, Ørby, Mary Andersen, Ørby, Agnes Christensen,
Ørby, Ellen Sørensen, Ørby.

Fra Kl. 7 offentlig BAL paa nabens Dansestræde til god Musik.
Cyklestald foreindes. **BESTYRELSEN.**

Ikke helt tilfældigt var emnet for Thomas Christensens foredrag netop Sønderjylland. Et par hundrede mennesker hørte foredraget, og bagefter lejrede man sig i det grønne om de medbragte madkurve. Derefter tog dansen sin begyndelse på åben estrade, og skønt det efterhånden regnede godt, var humøret hos de unge mennesker lige højt.

Sådan skrev amtsavisen om den første fest, og sådan gik det også til i årevis. Pinsefesten var foredrag, hygge i det grønne, velbesøgt dans, en smule regn, men godt humør.

Til grundlovsfesten 10 dage senere kom ca. 600 mennesker. Frederiksværk-kredsens folketingskandidat Marius Jensen talte sammen med folketingsmedlem Julin, Fårvejele.

De to fester fortsatte side om side i 10 år. Så stoppede grundlovsfesterne på baunen. Disse fester trak ellers et stort publikum til, og der var flere prominente folk blandt talerne. I 1928 var det kirkeminister Bruun Rasmussen, fru Gautier Schmidt i 32, den tidligere formand for VU - senere statsminister - Erik Eriksen talte i 34 - dog ikke som hovedtaler(!) I 1937 måtte man på grund af regn flytte mødet til Helsingørskro, og hermed sluttede et kapitel i baunens historie.

Tilbage i pinsefesterne. I 1928 udvidede man til to talere. Forstander Oluf Jensen, Slangerup, og pastor Hansen-Lavind, Aagerup. Musikken kom fra et S-mands hornorkester, og om aftenen blev fest-

Vejby-Tibirke årbog 1984

pladsen i banehullet illumineret af elektrisk lys. En fast tradition i årevis var, at man startede dagen med kapskydning på foreningens bane i Tibirke.

I 28 var beplantningen på baunet allerede så høj, at en anonym lærer i Amtsavisen beklagede sig over den forsvundne udsigt. Om man fældede nogle træer af den grund vides ikke. 400 mennesker festede ufortrødent 2. pinsedag.

I 29 holdt man festen i Vejby Forsamlingshus. Det gik ikke godt. I hvert fald ikke for tre piger. De fik stjålet deres håndtasker, som de havde efterladt i vindueskarmen.

Seminarielærer Hauch fra Jonstrup talte, da man i 1930 vendte tilbage til Ørby. I 1931 satte festen rekord med ca. 1000 mennesker. Forstander Manniche fra Den internationale Højskole i Helsingør talte, og han havde medbragt et sangkor fra højskolen. Der var desuden opvisning i folkedans, og livlig aktivitet i tombola, keglebane, kage bod og skydetelt.

I 1932 holdt Morten Morch pinseforedrag om kærlighed, mens hele verden var oprørt over bortførelsen og mordet på Charles Lindbergs lille datter Lindy, og nazisterne stak lussinger i den tyske rigsdag. Ungdommen lyttede med stor interesse til Morten Korch, og Jac. Brochorsts teaterselskab opførte tre små skuespil.

To år senere tog man selv fat på at spille dilettant ved pinsefesten, men inden da samlede forfatteren Anders Uhrskov mellem 12- og 1500 mennesker i 1933.

En søndag på Amager, opførtes en mandag i Ørby i 34 - men det blev en våd fornøjelse. Festen druknede i regn, selvom mange trodsede den og tog til Ørby for at høre magister Rosenkjær tale om de vanskelige tider.

Dengang var der dog ingen pardon. Var vejret dårligt, måtte man da bare holde en ny fest. Det gjorde man ugen efter, og det blev en strålende succes.

I 1936 kom Vejby's tidligere provst Haagen-Müller til Ørby. Festen sluttede under stort postur, da en lille københavnerdreng forsvandt fra baunen. Først efter flere timers eftersøgning blev han fundet - i Holløse.

Mange tidligere bestyrelsesmedlemmer i Vejby Idrætsforening mindes arbejdet med at lægge det store dansegulv i banehullet. Pin-

Vejby-Tibirke årbog 1984

sefesten var noget, der satte sit præg på Ørby. Dagny Margrethe Nielsen, bedre kendt som »Musse«, flyttede i 1931 med sin familie til Villa Ørholm, lige ved baunen. Hun erindrer:

»Vi begyndte allerede at glæde os til pinsefesten, når vi så bestyrelsen begynde at køre brædder op til dansegulvet. Der var store forberedelser flere dage og aftener inden festen. Alle var meget nervøse 2. pinsedag, når det så ud til regn. Dengang mærkede man, hvornår det var pinse. Jeg gjorde hovedrengøring, alt skulle være fint og blankt alle steder, når bestyrelsen kom hos os for at gøre regnskab. Også dilettanter og gymnaster brugte huset til omklædning. Jeg bagte mange kager, der var sommetider 60 og drak kaffe i løbet af aftenen. Det tog vi som en stor oplevelse og fornøjelse, selvom der ikke altid så godt ud dagen efter omkring festpladsen.« Fra 1937 fik man højttalere på pladsen fra Willys Radio. Strømmen kom fra Villa Ørholm, som i øvrigt i dag bebos af forretningens indehaver Allan Rasmussen. I 37 talte højskolelærer Jørgen Christensen, Hadsten, og dilettanterne opførte Sognekonger.

I 1938 havde man for første gang gymnastikopvisning på programmet. 12 mand fra Københavns Gymnastikforening gav opvisning i reck og barre. Oberst Ivan Carstensen talte om et forenet Norden, inden Rasmus Frederiksen's orkester spillede op. I anledning af 42. kreds 50 års jubilæum havde man flyttet kapskydningen til Kr. Himmelfartsdag, og der blev den fremover.

I 1939 kom - ikke det borende men det syngende X - Johs. Wahl til Ørby sammen med en anden skuespiller Carl Heise. Forinden holdt pastor Brovang, Jørlunde, foredrag.

I besættelsens første år holdt man ingen pinsefest. I stedet havde man senere på sommeren et idrætsstævne på den nye sportsplads i Vejby. I krigsårene fik festen et andet forløb. Man fik ikke lov til at holde bal udendørs, og derfor blev denne del af festen henlagt til forsamlingshuset i Vejby. Men om eftermiddagen samledes man stadig til foredrag og dilettant og underholdning på baunet.

I 1944 holdt politimester Vagn Bro talen. Han vendte tilbage til Ørby baun så sent som i 1963. Et elitehold fra den københavnske forening »Athen« med Danmarks bedste gymnast, Harry Nielsen, i spidsen gav opvisning.

Vejby-Tibirke årbog 1984

I befrielsesrusen i 1945 holdt man heller ingen pinsefest. I stedet samlede man over 1000 mennesker til en grundlovsfest, hvor pastor Brovang fra Jørlunde igen talte. Han havde i 1939 talt om de små nationers styrke og ret. Man opførte »Feriegæsterne« af Hostrup, måske til »ære« for de »gæster«, som netop havde forladt skanserne.

I 1946 var festen tilbage 2. pinsedag med underholdning ud over det sædvanlige, som man skrev i avisen. Formanden for F ASG & I, inspektør Ladefoged talte om ungdom og frihed, og herefter underholdt koncertsanger Emil Christoffersen sammen med Kay Echausens 10-mands orkester. - Baun betyder bål. Bålet skal lyse op i tågen og kalde til forsvar, sagde Ladefoged.

Svend Tillge Rasmussen var foredragsholder i 1947. Krigen var igen emnet. Han fremstillede Danmarks stilling under krigen set med engelske øjne. Dilettanter opførte igen En søndag på Amager, og denne gang regnede det ikke.

I 1947 samlede man næsten 2000 mennesker, og trængslen var stor på dansegulvet, som bestyrelsen havde præsteret at lægge på kun en aften. Smedemester Münchow, Flensborg, talte, og der var igen elitegymnaster fra København.

En efternøler af grundlovsfest på baunet i 1948 fik en kedelig slutning, da en Tivoli-mand blev slået ned af en tjenestekarl. Året efter undlod man den slags fester, men grundloven var i 100-året et naturligt emne for pinsefestens tale, der blev holdt af fhv. landstingsmand, direktør Jeppesen-Drusebjerg. Dette år udvidede man den åbne danse-estrate betydeligt.

Forstander Maniche talte igen i 1950, og 30 medbragte elever fra højskolen vakte opsigt med deres hjemlandes sange. Der var bl.a. fire negre, skrev avisen, og desuden elever fra Burma, Indien, Australien og Canada.

I 1951 holdt man pinsefest for 25. gang. Ingen vidste vel, at man ikke ville nå 50 års jubilæet, men foredragsholderen, som var sognets præst, pastor Konge Hansen, forudså den nye tids farer, som kunne skade det folkelige liv, som pinsefesterne repræsenterede.

- Radioen kan være farlig og ødelægge menneskers evne til at lytte. Og hvilke ødelæggelser forårsager ikke biograferne, når man tænker på menneskets skabende evne, og hvilke uhyrligheder, fjernsynet vil føre med sig, er næsten ikke til at tænke på, det er et uhyggeligt

Vejby-Tibirke årbog 1984

og lammende fremtids perspektiv. Vore krav til de kulturelle goder glider nedad, sagde pastor Konge Hansen, og samme aften svigtede den nye teknik, da der opstod en kortslutning i Tivoliet på pladsen overfor.

Landsretssagfører og folketingsmedlem Poul Møller stod på talerstolen året efter.

- Selvom der blandt talerne var flere politikere var det en uskreven lov, at der ikke måtte tales partipolitik, skrev den tidligere formand for 42. kreds - nu formand for 42. kreds Venner - Børge Petersen i idrætsforeningens 90 års jubilæumsskrift i 1978.

Johs. Bjerre optrådte med solosang, og dilettanter under ledelse af lærer Larsen opførte »Marens kyllinger«. Poul Møller måtte slutte sin tale før tid på grund af regnvejr, men der var trods vejret igen mange mennesker på pladsen.

I 1953 - mens politikerne søgte at få befolkningen interesseret i grundlovsafstemningen - var der ny publikumsrekord til pinsefesten. Folketingsmand Eynard Sørensen trak trådene i Danmarks historie op, et orkester fra D.U.I. Frederiksværk gav koncert, og der var opvisning i trambolinspring, inden madkurvene blev pakket ud.

Redaktør Knud Damgård fortsatte den politiske talerække i 1954, og emnet var den kolde krig. Brydere fra Kvik i Gilleleje gav opvisning, og efter forskellig anden underholdning spillede Viggo Larsens orkester op.

Viggo Starche besteg talerstolen i 55. Dette år havde man Frederiksborgs amtshold på besøg, og Poul Andersens orkester var første gang i Ørby. Mellem 1500 og 2000 var til fest.

Flere ørbyere har - som det fremgår andetsteds i denne årbog - tilbragt adskillige år på Grønland. I 1956 var det det grønlandske folketingsmedlem Frederik Lynges tur til at komme til Ørby for at tale om grønlandske forhold.

- Ungdommen har store muligheder i dag, men vil den vide at udnytte dem?, spurgte programsekretær Torkil Kemp i 1957. Det skal vi lade være usagt, men også dette år samledes de unge til pinsefest.

I 1958 benyttede forstander Erik Andersen, Nordsjællands landbrugsskole, sin pinsetale til at komme ind på de urolige forhold i Frankrig. Landet var på randen af borgerkrig, mens man herhjemme var optaget af nymodens ting som læderjakketer og pornografi.

Vejby-Tibirke årbog 1984

Men i Ørby dansede egnens børn folkedans ledet af frøken Kirsten Larsen, Palhøjgård, og der var 600 til pinsefest.

I 1959 skiftede pinsefesten karakter. Folketaleren blev afskaffet. Der skulle lægges mere vægt på underholdningen. Frederikssund skoleorkester sørgede for den musikalske del, mens amtsholdene gav gymnastikopvisning. Det blev en succes. For overskuddet købte foreningen grunden overfor baunen.

Parkerede motorcykler blokerede næsten 1 km vej til festen i 1960, hvor man stod som sild i en tønne på det 200 kvm. store dansegulv. Overskuddet dette år blev 3000 kr. Et imponerende beløb i 1960, som i dag skal ganges med 10 for at nutidens sommerfestarrangører i Vejby Idrætsforening er tilfredse.

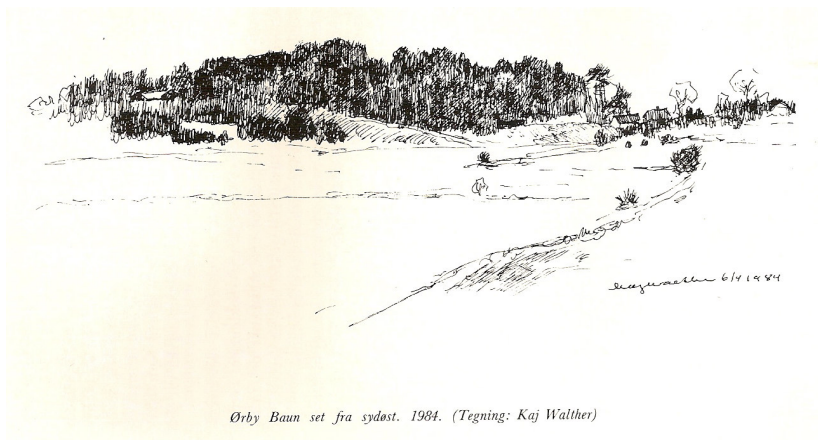
Også de følgende år gik det godt. I 1963 havde man - i anledning af foreningens 75 års jubilæum - igen en foredragsholder på plakaten. Det var som tidligere nævnt politimester Vagn Bro. Også han var bekymret over ungdommens vilje til at udnytte mulighederne. En »lille flok drenge« The Stampers fra Helsingør under ledelse af Verner Bak Madsen forstod dog nok at udnytte situationen, da der for første gang blev spillet »pigtråd« på Ørby baun. Der var gang i el-guitarer og trommer.

En af drengene - Yngve Abrahamsen - spiller i dag »gammeldavs« med Freddy og hans spillemænd ved de årlige Vejbyaftener i forsamlingshuset!

Men en trussel for pinsefesterne meldte sig dette år. I Helsingør var stærke kræfter i gang med at samle ind til en idrætshal. Man startede de store halfester pinselørdag, som siden skulle blive en hård konkurrence til 2. pinsedags fest i Ørby.

I 1964 var der 2300 til halfest, men pinsefesten på baunet fik også godt med 3500 kr. i overskud. Det sikrede næste års økonomi. Et 40 mands orkester samt Tony Walther på guitar sørgede for underholdningen, mens der som før også var gymnastik og dans.

I årene 1965, 66 og 68 har det ikke været muligt for Deres kronikør at finde avis omtale af pinsefesten, derimod meldes om kæmpesucces for Helsingørs halfester. I 65 truede en ølstrejke ellers med at

Ørby Baun set fra sydøst. 1984. (Tegning: Kaj Walther)

spolere morskaben, mens pinseaviserne var fyldt med Vietnam-krig, tale om stigende forurening, rumrejser og flere og flere trafikofre.

I 1967 optrådte Gerlev Dråby skoleorkester, der var gymnastik- og judoopvisning samt trylleshows ved Arne Lund Bendtsen. I 1968 skulle pinsefesten konkurrere med Svend Nicolajsens orkester i Helsingehallen og topløse go-go i Hornbæk, mens Danmark og verden sørgede over Preben Uglebjerg og Robert Kennedys tragiske dødsfald.

I 1969 holdt man den sidste pinsefest på Ørby baun. Det var ikke fordi, man havde skruet ned for blusset med underholdningen. Tværtimod satsede man til det sidste med Kaj Løvring på programmet sammen med Jægerspris skoleorkester, folkedans og judo. Men festerne havde givet underskud de sidste år, og bestyrelsen sagde stop.

Efter nogle års tænkepause tog man i stedet fat på det, som nu er blevet en fast tradition. Vejby Idrætsforenings sommerfest på idrætspladsen i Vejby omkring Skt. Hans.

En epoke var slut på Ørby baun, som i dag ligger hen som et sørgeligt minde. Ikke en gang Arrenakkekongen, siges at gide besøge baunet mere...

Niels Jørgen Larsen

Lærer Eskild Bezoni Eskildsen

Ja, han var ikke Ørby'er, men en del af Ørby hørte under hans skole-distrikt. I ca. 30 år, fra først i 60'erne til 1894 var han lærer ved Aagerup skole¹, hvis distrikt lå i kommuner, Ramløse-Annisse, Helsing-Valby, og Vejby-Tibirke. Han blev i de mange år som en Patriark i egnen. Endnu 44 år efter at han forlod Aagerup skole bliver han af de ældre betegnet som »Skolæren«. Så ved man straks, hvem der menes. »Skolæren«, det er E. B. Eskildsen - en høj og bred skikkelse, imponerende af udseende. - På sine ældre dage bar han paryk og inden døre gik han sædvanlig i Slåbrok. Var han ude på køretur i sin faste vogn, var han solidt indpakket og havde gerne et stort uldent tørklæde viklet flere gange om halsen.

Han var seminarist fra Jonstrup, og blev som nævnt allerede i 1844 hjælpelærer i Ramløse. Om sin virksomhed har han fortalt adskilligt. Det var jo et mægtigt arbejde for en ung mand at styre 80 børn i een klasse og dertil kom yderligere et fritidsarbejde med at tilskære penne. Det var endnu gåsefjeren der brugtes i skolen. Eskildsen var ihvertfald i sine yngre dage en meget streng og myndig lærer, af den gamle skole, lektierne skulle læses på remse udenad ellers vankede der klø.

I nogle år var han enelærer i Kagerup, også derfra har jeg af hans gamle elever hørt om hans strenghed og myndighed. Med årene blev han som de fleste, mildere i sin behandling af børnene. Han var pligtmenneske til det yderste. Alt skulle være på plads og gå som efter en snor. Men i grunden havde han et varmt hjertelag for mennesker og blev som ældre mand almindelig agtet og afholdt. Men en original var han, både i sin optræden og i sit væsen. Sine kollegaer bedømte han, selvom det var ældre mænd, efter den eksamen de havde taget i deres ungdom. Havde en lærer 2. karakter kunne det lige slæbe af, men havde han 3. (ej udulig) kunne det aldrig tilgives. Da vedblev han at være umulig. Selv havde Eskildsen naturligvis 1. karakter (meget duelig).

Han blev som sagt lærer ved Aagerup skole først i 60'erne. I hvert fald var han der i 1864, da hans navn dette år findes i Frederiksborg

Ågerup skole 1897, Lars Larsen og Petronelle, børn og hest

(Lokalhistorisk arkiv)

Amtstidende i anledning af nogle indsamlinger til soldaterne (lærer E. Agerup).

Skoledistriktet var stort, det omfattede Skærød By (i hvert fald en del af den), Ramløse Nordkrog, Taagerup og Agerup byer (i Ramløse Sogn), Laugø og Laugø Huse (i Helsingesogn), samt en del af Ørby (i Vejby sogn). Børnene havde temmelig lang skolevej, men den blev dog endnu længere, da dette skolefællesskab mellem kommunerne ophævedes.

Jeg har kun kendt Eskildsen som ældre mand. Mit hjem hørte til hans skoledistrikt, men kun min. ældste bror har gået i skole hos ham². Min far satte meget pris på ham personlig, men yndede ham vist ikke rigtig som lærer. Imidlertid kom vi på hans ældre dage af og til sammen med ham og hans udmærkede hustru (f. Holch³), der var en meget intelligent kvinde.

Eskildsen selv var, når man så ham hjemme, ofte i slåbrok og kalot. - Han var morgenmand og kunne ofte ses tidlig om morgenen ude i sin mark, den store skolelod på 12-13 tdr. land, som han selv drev (ved hjælp af en karl) og vistnok drev meget godt. - Han var ordensmand både i sin skolestue og udenfor. Til skolen hørte en stor frugthave, hvor E. havde mange udmærkede frugttræer af de bedste sorter (Gråsten, Pioner o.fl.). Han solgte ikke så lidt frugt og var nø-

jeregnende med prisen ligesom i det hele var uhyre sparsommelig. Han gav ikke en øre ud, uden det var strengt nødvendigt. Derfor klarede han sig også godt økonomisk. En del af embedets indtægter bestod jo i leveringer in natura, ildebrændsel, halm, hø o.s.v., som distriktets beboer kom med, og det forstod E. godt at la anvendt.

Om søndagen kørte han til Ramløse kirke, næsten altid med sin karl som kusk. Var det godt vejr havde han fjedervognen ellers den stive vogn. I ca. 30 år så Aagerupperne hver søndag dette køretøj rulle gennem Aaagerup by ad sognevejen til Ramløse. Nogen stor sanger var Eskildsen ikke, men når han ved gudstjenestens begyndelse trådte frem i kirkens kordør og bad indgangsbønnen (han brugte ikke bog) var det altid stilfærdigt og inderligt.

Så stod han i sin degnestol og sang. Og når han havde begyndt på det sidste vers i den anden salme før prædiken, gik han stilfærdigt hen imod sakristidøren og gav et lille nik til provsten, provst L. C. Hansen, der så et øjeblik efter kom højtideligt skridende i sit ornat og med ridderkorset på kjolen - op ad trappen til den smukke prædikestol. - Så kunne Eskildsen la et lille hvil i degnestolen.

Ved begravelser var »Skolærens« ankomst, som før nævnt, imøde- set med højtidelig spænding. Han skulle jo medvirke ved begravelser i 3 sogne, Ramløse, Vejby og Helsinge. Når han ankom til hjemmet i det tidligere beskrevne køretøj fløj hattene selvfølgelig af hovederne på alle de mænd der stod udenfor. Når man øjnede køretøjet lidt borte eller hørte den stive vogns skramlen blev der sagt af en eller anden: »Nu kommer skolæren«. - Og så vidste man at tiden til opbrudet ikke var så langt borte. Eskildsen gav sig i det højeste tid til at drikke en kop kaffe før han skulle synge og tale over liget. Jeg har kun hørt 4 af hans ligtaler, men af dem alle kan jeg endnu huske enkelte udtryk og vendinger. Hans stemme lød monotomt, men dog ikke uden inderlighed, og han kunne også være personlig grebet af sørgehøjtiden.

Om Eskildsens færd i skolestuen kan jeg ikke fortælle noget videre, da jeg ikke har været hans elev. Men herom kan en af disse fortælle.

I Aagerup skolestue har jeg dog været adskillige gange. Jeg husker Eskildsens kateder, der havde et grønt tæppe over pulten. Dette kateder fulgte med til den ny skole i Skærød og havde nogle år plads der.

Vejby-Tibirke årbog 1984

Eskildsen og hustru holdt årlig et skolebal, som var en stor oplevelse for børnene. Da lærerparrets adoptivdatter Johanne Eskildsen voksede til var også hun meget virksom for at glæde børnene til det årlige skolebal. Mange mindes hende endnu, med taknemmelighed. Hun døde i 1937.

Eskildsen kunne være meget gemytlig i selskab. Et lille spil »halvtolv« kunne mere ham kosteligt og han kunne i lang tid efter tale om, hvor godt han havde moret sig.

Selv alvorlige ting kunne han tage med en vis gemytlighed. En gang kom han til skade og brækkede en arm, lige før høst. Nogle gode venner kom for at trøste ham, og een af dem sagde:

»Det var da trist De skulle komme sådan afsted«! - »Nej - det var godt«! svarede Eskildsen. »Hvad siger De, var det «Ja, for ser De, var dette ikke sket, så havde jeg ikke kunnet styre mig, men ville ganske sikkert været ude at høste. Når jeg så skulle læsse sæd af, var jeg måske faldet ned af et læs, og så kunne der være sket noget meget værre«. På den måde var der jo trøst for alle uheld. Når Eskildsen fortalte noget, gik hans stemme undertiden ned til næsten hvisken og så kunne han pludselig slå over i de høje toner, og stemme i med høje råb.

Da var han morsom at høre på, især for drenge, der havde lidt sans for humor. Hans gamle elever kunne sikkert fortælle mange pudsige træk om ham. Men de holdt alligevel af ham og respekterede ham. Da han i 1894 tog sin afsked blev der af beboerne arrangeret et festmåltid på Helsing Kro til ære for ham. Min far havde den dag d. 29. sept. 1894 været i København, jeg hentede ham ved aftentoget i Kagerup, derved kom jeg med til festen. Vi staldede ind i Helsing Kro og festmåltidet var i fuld gang, da vi kom ind. Møller, cand. phil. L. Pedersen, Annisse stod netop og talte for Eskildsen. Han var ellers som radikal Venstrepolitiker Eskildsens afgjorte modstander, men personlig holdt de meget af hinanden. L. Pedersen kunne udmærket karakterisere Eskildsen og fremdrage hans bedste egenskaber, ganske vist på en lidt humoristisk måde.

Desuden talte lærer J. K. Hansen, Ramløse, som særlig slog til lyd for, at den gamle skole i Aagerup, skulle bevares - »Det gamle Træ o, lad det stå«, var hans tekst.

Endvidere lærerne Møller, Annisse og Nielsen, Valby. Min far talte for fru Eskildsen og udtalte ønsket om, at det nye hjem på Bille Brahesvej i Kbh. måtte blive et fredens hjem, hvor ægteparret kunne nyde en velfortjent hvile.

Eskildsen holdt selv en lang og bevæget tale. Men det var betegnende for ham, at han havde givet sin karl ordre til at møde med vognen allerede kl. 10. Han var vant til at gå i seng og stå op til aldeles bestemte tider og selv en sådan festaften skulle ikke gøre nogen forandring deri. Men ægteparret fik nu alligevel ikke lov at tage hjem så tidligt.

I efteråret 1894 flyttede så Eskildsen og hustru til København og fik nu resten af deres liv et lille hyggeligt hjem på den stille og rolige Bille Brahes Vej, som sidevej til den stærkere befærdede H. C. Ørstedesvej. Men altid drejede deres tanker sig om Aagerup skoledistrikt og befolkningen derude.- Hvordan det gik den og hvordan det gik den. Et smukt vidnesbyrd om hvor stærkt de gamle lærere kunne blive knyttet til den egn, hvor de havde virket og lagt deres gerning. Jeg besøgte Eskildsen en gang i vinteren 1894-95 og siden da jeg i årene 1897-1900 opholdt mig i København, kom jeg der ret ofte, og altid gennemgik vi en række personer derude i Aagerup skoledistrikt.

Hver morgen fik Eskildsen sin Frederiksborg Avis ind ad døren og fulgte nøje enhver begivenhed i sin gamle egn. Det gamle skoledistrikt blev ved hans afrejse nedlagt. En kort tid var fhv. friskolelærer i Ramløse Anton Udby vikar, men da den ny skole i Skærød kort efter byggedes fik han embedet der, og så var Aagerup skoles saga ude. Jeg husker, at Eskildsen i 1897 var på en rundtur i sin gamle egn. Han rejste netop derud den mandag, som Gentofte ulykken var sket den foregående søndag aften, og jeg husker han fortalte om, hvor stærkt Gentofte endnu den dag, bar spor af den frygtelige begivenhed.

Gårdejer Lars Nielsen Laugø kørte Eskildsen rundt på besøg hos gamle venner. I de følgende år kom han ikke så tit derud. I 1901 blev fru Eskildsen meget svagelig og hen på sommeren gik hun bort. Hun blev begravet på Annisse kirkegård, hvor hendes slægt havde gravsted, af provst Hansen, der endnu var sognepræst i Ramløse, holdt talen over hende, men følget var ikke så stort. Det gik som så ofte, at

når en familie flytter bort fra en egn, er der altid mange, som hurtig glemmer dem. Eskildsen holdt selv en lille tale ved graven.

Men kun 2 år overlevede han sin hustru. De var gennem det smukke og harmoniske samliv gennem de mange år, knyttet så nøje sammen, og ensomheden bøjede nu den gamle kæmpe mere og mere.

Da han døde i 1903 kunne jeg ikke komme tilstede ved hans begravelse. Men det blev også denne gang hans gamle sognepræst provst Hansen der kom til at forrette begravelsen.

Et par beskedne marmorplader betegner stedet hvor de gamle lærerfolk hviler, - i det nordvestlige hjørne af Annisse kirkegård.

L. Christensen

¹ Aagerup skole nævnes i V-T-Selskabets årbog 1982, s. 17, her omtales E. B. Eskildsens forgænger, lærer Hans Jensen, Visby. Endvidere kan læses om Aagerupskolen i julehæftet »Jul i Nordsjælland«, 10. årg. 1950, Qvercus: Da der var skole i Aagerup.

² Denne personschildring, der i sin oprindelige form findes håndskrevet i et stilehæfte, er stillet til V-T-Selskabets rådighed, som et bidrag til denne årbog, af fhv. gdr. Hans Christensen, »Maglebjerggård«. Ørby. Forfatteren, højskolelærer Jørgen L. Christensen var farbroder til Hans Christensen.

³ Mogens Holch: H. C. Holch - En Estrup politikers liv og meninger. 1984. s. 39-139.

Fox i isen ved Ivigtut 1922.

To stoddere

»Fox« den 27. maj 1922.

Endelig i dag, kronedes anstrengelserne med held, vi er kommet igennem isen, i dag kommer vi ind til Ivigtut, men så har rejsen også været i næsten 40 døgn. Her var ingen dønninger til morgen, så derfor turde kaptajnen gå hårdt gennem isen, men med dønninger kan det være farligt, for der kan opstå isskruninger. Her var en knagen og bragen da vi gik ind i isen. »Fox« fik nogle slemme knubs og det hele så så håbløst ud for ikke fagmænd. Skipperen stod selv oppe på rånokken og dirigerede det hele, der var en ustandselig kommanderen hele tiden og roret blev lagt om, så til styrbord så til bagbord.

Klokken fire kom vi så helt fri af isen, og de to første kajakmænd kom ombord og fortalte nyt fra Ivigtut. De havde hele tiden set os, da vi lå ude i isen, men de kunne ikke gå ind i pakisen med deres kajakker, derfor var de ikke kommet ud til os. Af nyt fra Ivigtut fortalte de, at kontoret var brændt og at lægens kone var død.«---

Vejby-Tibirke årbog 1984

Jeg sad vel på skolebænken i Vejby skole, den dag min far skrev dette i sin dagbog. Mine tanker og min snak har nok bestandig kredset om fars rejse til det fjerne Grønland. Det var nok blevet bemærket af lærerinden, for pludselig lød det meget klart og tydeligt: »Gunnar og Christian, gentag lige det jeg fortalte!« To små drenge dukker sig, det var åbenbart, efter frk. Hvids mening, vigtigere at høre om jødernes overgang af det røde hav end at høre om Gunnars og min rejse til et fjernt land. Ak ja, - vi måtte pænt vende hjem for at deltage i jødernes videre vandring, endog med straffen eftersidning hængende over hovedet.

Klokken halv tre myldrede næsten alle børn ud, to måtte blive tilbage, frk. Hvid låste omhyggeligt efter sig, da hun gik ind til sig selv. Vi hørte hende pusle med kopper og køkkengrej, men ellers skete intet, før efter ca. en times forløb, da så vi til vores forfærdelse, frk. Hvid gå ud af sin hoveddør, omklædt til visit, hun havde nok glemt os eller også var vores forbrydelse så stor, at tilgivelse første kunne gives meget senere. Tiden sneglede sig afsted, det begyndte at blive mørkt, vi var sultne men også angste, hvad ville de sige hjemme, når vi kom - hvis vi i det hele taget kom hjem, der blev diskuteret, hvem er vi mest bange for - dem der hjemme eller lærerinden? Klø fik vi ikke i skolen, men hjemme kunne det hænde af og til.

Altså vi måtte flygte. Gunnar fik listet et vindue op og vi var parate til flugten. Et pænt stykke tavlekridt fristede mig, det kom i lommen. Vi kravlede ud, skiltes, tog benene på nakken og var snart hjemme. Hvad mor sagde og hvilke undskyldninger for den sene hjemkomst, jeg kom med, erindrer jeg ikke - men kridtet i lommen brændte og tanken om, hvad der forestod i skolen næste dag gaven søvnløs nat. Vi fik aldrig noget at høre om vores flugt eller frk. Hvids glemsomhed - tavlekridtet fik jeg ubemærket lagt tilbage igen - det lettede. .

Ja, det var et af de små glimt fra min skolegang hos frk. Hvid. Efter 3 år i den lille skole avancerede jeg, jeg kom i de store klasser, først hos lærer Ravn Petersen, denne lærer husker jeg, som en rar og dygtig mand, men - engang imellem, når det virkelig var påkrævet, kunne straf komme på tale, den strafskyldige blev kaldt op og med et kraftigt tag i skindet under hagen fik vedkommende sit rusk og sin velfortjente irettesættelse.

Vejby-Tibirke årbog 1984

Ved Ravn Petersens afsked fra Vejby skole, blev alle elever budt på varm chokolade, sorgen over hans afrejse var stor, man vidste hvilken god lærer man havde, men - ikke hvilken lærer man ville få.

Afløseren hed Skaarup, men han var kun vikar i 2-3 måneder, så afløstes han af en ung lærer Andreas Brøns, denne unge lærer kom med helt nye ideer, han forstod at sætte os igang, både i og efter skoletiden. Til skolen var en stor have og her fik Brøns, med gode ord og mod betaling (bolcher etc.), os børn sat igang med at grave, luge og rive, således at haven kunne fremtræde pæn og nydelig.

Praktisk arbejde var for de fleste af os arbejderbørn ikke noget fremmed. Med tre dages skolegang (hverandendags undervisning) blev der tid tilovers - en tid som skulle bruges fornuftigt. Efter skoletid, på skolefridage samt i ferierne var det almindeligt, at børn fra småkårshjem havde et arbejde på en af de hjemlige gårde. Jeg kom meget på Palhøjgård som stikirenddreng, senere kom jeg hos Hans Larsen, Julerøds-krog. Jeg husker, at jeg for hele sommeren fik 20 kr. og et par nye træsko. Fritid var der på den måde ikke meget af, lektierne skulle også kunnes.

Det første rigtige job i min barndom erindrer jeg tydeligt, måske ikke så meget selve arbejdet, men den lugt som produktet af arbejdet afstedkom. Efter høst når markerne var revet een gang på langs og een gang på tværs fik vi, min mor og os børn lov til at sanke resterende strå på markerne, den smule korn, der blev samlet på den måde brændte mor på stegepanden, resultatet kornkaffe, ikke just nogen delikat drik, men kaffen svarede godt til rugbrøds-madderne smurt med kunstmør, der meget ofte var harskt. Om dette måltid så blev nydt i en tryk og fredfyldt afstenstund var nok et spørgsmål, når alle vidste, at over hovedet hængte den eksplosionsfarlige karbidlampe.

Endelig kom den dag, jeg var fyldt 14 år, da provst Haagen Müller i Vejby kirke lagde sin hånd på mit hoved, jeg blev konfirmeret. Det øjeblik jeg havde set frem til, med længsel, var nået, jeg var i egne øjne næsten voksen. Men det var også kun i egne øjne, for de rigtige voksne, min far og mor og navnlig husbond, i min nyerhvervede plads, så anderledes på det, jeg var tjenestedreng og ikke andet. Dog må jeg tilføje, mine 5 år på »Fredlygård« i Helsinge var en i menneskelig henseende god tid, men - arbejdet interesserede mig ikke, bondearbejde var for mig tyrani. Jeg havde en drøm, som jeg gerne

Vejby-Tibirke årbog 1984

så realiseret og det hurtigst mulig, men dertil behøvede jeg min fars hjælp, jeg plagede ham utallige gange, men min fars svar var altid det samme: »du må vente til du bliver gammel nok«.

Jeg ville så gerne til Grønland.

Interessen for dette fjerne land var naturligt nok kommet fra min far Jørgen Willumsen. Han var nok, i min barndom og tidlige ungdom det man kan kalde en flygtig far. I sommerhalvåret arbejdede han på Grønland, som »sommermand« i kryolitbruddet i Ivigtut. Vinteren tilbragte han så hjemme og virkede så som skovarbejder, med lang arbejdsdag i Tisvilde hegn. Kun aftenerne og helligdagene var han hjemme, som oftest træt, men aldrig for træt til at fortælle om sin barndom og ungdom, særligt spændende blev det, når han berettede om oplevelser og indtryk fra Grønland.

Hvorfra min fars interesse for Grønland kom, ved jeg ikke, men jeg formoder, at militærtjenesten, han af tjente sin værnepligt ved søværnet i 1911, har givet ham inspiration. »Danmark-Ekspeditionen 1906-08« har nok været meget omtalt ombord i søværnets skibe, for blandt min fars efterladte papirer fra 1911 ligger bl.a. nogle afskrevne digte og sange forfattet af Mylius Eriksen og afskrifter af dr. Lindhard's dagbog.

Født i Vinderød d. 2-6-1890 som søn af en krudtværksarbejder var far født til at være arbejdsmand. Men - tiden skulle vise, at nok var han arbejder hele sit liv, men arbejder af en særlig støbning, afholdt af sine ligesindede, respekteret af sine arbejdsgivere, stærkt engageret i tidens sociale rørelser og dertil en fin diplomat. Disse egenskaber medførte mange tillidsposter samt sæde i foreninger, råd og kommissioner.

Fra starten var det landbruget far var beskæftiget ved, som »bondekal« søgte han og fik plads på Møllebjerggård i Ørby og her gjorde han sit livs største kup, han traf min mor. De blev gift og det medførte at far ændrede erhverv, han blev murerarbejdsmand. Det var helt bevidst at han skiftede erhverv, det var lettere at frigøre sig fra et arbejdsmandsjob end bryde et fæsternål ved landbruget, såfremt hans ansøgning om optagelse blandt kryolitarbejderne i Ivigtut, en skønne dag skulle blive virkelighed. Det blev virkelighed - 1913 underskrev far den første kontrakt med kryolitselskabet, det blev ikke den sidste, også de to næste somre tilbragtes i bruddet. - Men så spændte lste

Vejby-Tibirke årbog 1984

Verdenskrig ben, ingen rejser til Grønland. Fra januar 1916 til august 1917 var det sikringsstyrken, der holdt far fangen. Krigen gav således et ophold i grønlandsrejserne frem til 1919 - igen afsted i årene - 22, -23, -25, -27, -28.

I tiden 1925-30 (mens far levede, for mig at se, et frit liv, som skovmand om vinteren og mellem isbjørne, nordlys og kajakmænd om sommeren) trællede jeg som »bondekal« på »Fredlygård«.

Men - endelig, en sensommerdag i 1930, kom posten med nøglen til mine lænker, et brev fra kryolitselskabet. Jeg stod tæt ved mine drømmes mål, gøre fars Grønland til mit ditto. Jeg havde, uden husbonds viden, indsendt en ansøgning, den var i kryolitselskabet blevet behandlet positivt. Den 10. oktober 1930 blev kontrakten underskrevet, jeg var antaget som messemedhjælper i Ivigtut Kryolitbrud A/S. Afrejse 12. oktober.

Malurten i bægeret undgik jeg dog ikke, min husbond så helt anderledes på sagen, fæstet fra 1ste maj til 1ste november, kunne jeg ikke tillade mig at løbe af pladsen i utide, han så sig nødsaget til at trække i lønnen.

Fra maj til november var sommerlønnen 250 kroner, jeg kunne tjene 100 kroner om måneden og mere efter 6 måneders forløb på Grønland, så jeg kvittede gerne en måneds løn.

»Fredlygård«, landbruget, mit barndomshjem i Ørby blev lagt bag mig, rejsen til mit ønskemål var begyndt.

Søsygens kvaler overstået, og så - en smuk, uforglemmelig dag skrev jeg i min dagbog:

»Julius Thomsen« 28. oktober 1930.

I dag ankom vi til Ivigtut, den sidste del af sørejsen på Arsukfjorden, gav mig en forestilling om, hvad jeg i fremtiden skal have for øje, smukke fjelde, et landskab helt fremmedartet, sæler, edderfugle, ja - mange for mig helt fremmede søfugle.

Da vi nærmede os land, fik jeg, blandt de mange mennesker, øje på min far. I land var gensynsglæden stor, far fik hilsner og de sidste nyheder hjemmefra.

Søsygen fandt vi ud af, var en familiesvaghed. Far viste mig vej til mit fremtidige logi, huset hedder Gl. Billiard. Så en kort rundtur i Ivigtut - men meget skal ses endnu.

Vejby-Tibirke årbog 1984

Middagen, far inviterede på, blev indtaget i huset »Gamle Stok højre« her bor far og hans sjak.

Menuen: Stuvet hvidkål og frikadeller.«

Jeg lærte min far at kende fra en ny vinkel - han var vejviser, underviser, en god kammerat en af alle agtet person. Han hjalp mig igennem den første vinter på Grønland.

Min var »Stodder« og »Sommermand« men - det år blev han også »Vintermand«.^{*}

Christian Willumsen / M. T.J.

* »Stodder« ikke noget skældsord, men betegnelse på en arbejder i kryolit-bruddet.

»Sommermand« sæsonarbejder.

»Vintermand« helårsarbejder

Grønlandsmotiv 1970. (Tegning: Kaj Walther)

Snedker Peter Nielsens husmandssted i Ørby.

»Nicolines hus«

Nicoline blev født her i dette hus i 1886 som eneste barn af snedker Peter Nielsen og hans kone Marie, på et husmandssted på Ørby Mark med 4- tønder land.

Alt var meget trangt, men hver eneste plet var fuldt udnyttet med en enestående orden og sirlighed over alt.

Vi begynder med at beskrive længen mod øst (til højre i billedet), her var et huggehus med en separat dør.

Derefter kostalden med plads til 2 køer og 1 kvie, 1 fedekalv og grise, men så var alle pladser også absolut optaget. Og der var et lille bitte rum, hvor man opbevarede roer om vinteren (de blev stablet enkeltvis, for at der kunne være så mange som muligt).

I længen mod vest (til venstre i billedet) var der et ret stort hønsehus og derefter en lo, hvor man i starten tærskede med plejel - derfor ingen loft - men her lagde man brædder over, da man begyndte at tærske på en anden måde.

Stuehuset er længen mod nord.

I den vestre ende af huset var der et ret stort bryggers eller rettere fadebur, hvor man opbevarede nedsaltet sild og saltet flæsk i sulekar

og desuden foderstoffer til kreaturerne. I dette rum var der også opgang til loftet, hvor årets høst af korn blev opbevaret.

Ved siden af bryggerset var spisekammeret.

Nu er vi nået hen til indgangsdøren, og her er en meget lille entre, et firkantet rum med 2 døre: indgang til henholdsvis køkken og stue.

Køkkenet var et aflangt smalt rum mod nord med 1 vindue. Her stod komfuret, vaskekedlen og køkkenvasken med afløb i en spand udenfor, som man selv skulle tømme.

Vaskekedlen anvendtes tillige til daglig som spisebord i køkkenet med en plade over.

Mod syd ud til gården med 2 vinduer havde man opholdsstuen, der også gænte som soveværelse, og i den østlige ende af denne stue stod 2 senge, en ved hver væg, den ene var bred, her sov Peter Nielsen og hans kone, og i den anden meget smalle seng sov datteren Nicoline.

Mod nord var der en lidt mindre stue, den såkaldte »pæne stue« meget tæt besat med de fine møbler. Denne stue gænte samtidig som gæsteværelse med en kæmpestor dobbeltseng.

I det hele taget var alt meget tæt møbleret.

Der var ingen kælder.

I enden af stuehuset mod øst var der en lille gang, hvorfra man gik ind i Peter Nielsens snedkerværksted. Denne afdeling havde i tidligere tider tjent som aftægtsbolig.

I et hjørne af loen havde man WC, altså DAS.

Foran huset fandtes foruden den lille gårdsplads med brønden desuden en temmelig stor hønsegaard (man kan formode at Nicoline Nielsen sikkert her blev inspireret til sit kontrolhønseri, som hun på et senere tidspunkt gjorde til sin levevej med fine resultater).

Haven fandtes mod nord, en lille have med masser af blomster. Overalt herskede orden og properhed, og Nicoline og hendes mor førte en mønsterværdig husholdning og forstod kunsten at få meget ud af lidt.

Desuden var Nicoline meget dygtig til at sy og brodere, og ikke så få af egnens kvindelige beboere har gået i syskole hos Nicoline Nielsen, som i en årrække var håndgerningslærerinde på skolerne i Unnerup, i Vejby og i Tibirke.

Nicolines syskole - i Tibirke skole?

Da man ingen hest havde, foregik al transport fra huset med trillebør.

Man trillede til mølle med $\frac{1}{2}$ tønne korn, dengang var der nemlig både mølle, købmandsforretning og mejeri i Ørby. Så her på Ørby Mølle blev kornet malet og trillet hjem igen på hjulbøren.

Desuden blev også mælken hver dag transporteret på hjulbøren op til landevejen og senere på dagen efter behandling på mejeriet hjem igen, det var ad en markvej ca. 150 meter.

Denne markvej blev også benyttet af de omkringboende landejendomme som vej til deres marklodder.

Alt dette er nu kun historie, og når man i dag står på Englandsvej og kigger mod øst ud over markerne, er det sært at forestille sig, at der et eller andet sted her har ligget et husmandssted, hvor en lille håndværkerfamilie har haft deres travle hverdag - ja, alt er forsvundet som den sne, der faldt i fjor, end ikke et hjulspor er der tilbage!

Hans Christensen / I.T.

Rådhuspladsen – Kgs. Nytorv – Ørby T/R

Hvad jeg ved om Frederiksberg Sporveje er kun lidt, men alligevel har jeg et godt minde om hyggelige eftermiddage, tilbragt i en af samme selskabs sporvogne.

Jeg tjente som ung pige i 1925 på Ørekilde Mejeri, fæstet af mejeribestyrer Frederik Andersen. Det var en god, men travl arbejdsplads. Fra tidlig - meget tidlig - morgen til sen aften summede mejeriet af liv, snurrende maskiner, skramlende spande, diskuterende mælkeku-ske, stampende heste og sidst på dagen livlige mejerister.

Der var nok at lave for en ung pige, mange værelser skulle vi igennem hver dag, mad skulle laves til 14-15 personer, heraf mejeribestyrerens 6 børn. Endvidere vask og der var meget, navnlig hvidt arbejdstøj, der skulle stives og stryges.

Jeg måtte op om morgenen kl. 6, for alle skulle have morgenmad og børnene op og i skole. Efter morgenmad måtte

jeg nogle timer i mejeriet og veje smør af, samt passe udsalget af mælk og smør. Når udsalget lukkede var det tid for de huslige sysler, rengøring, mad, opvask o.s.v. I haven måtte jeg også tage min tørn, haven skulle, som alt andet på mejeriet altid være i prober stand. Men sidst på dagen kunne jeg gå i gang med et stille-siddende arbejde, stopning af strømper til hele familien. Denne rolige syssel henlagde jeg, i sommerhalvåret, til »sporvognen«, og her var det vel nok, at jeg hørte en del af vognens historie. -

Der var nok megen undren og underfundig tale hos købmanden i Ørby en formiddag i året 1913.

På mejeriets grund stod en sporvogn. På et brædt over vognens vinduer stod ejernavnet malet - »Frederiksberg Sporveje« samt ruten den gennemkørte »Raadhuspladsen - Tivoli Zoologisk Have - Kgs. Nytorv.«

Nok var Ørby med sin smed og sit mejeri en kendt by, men at sporvejene skulle udvide sin service så meget, at en lille nordsjæl-

landsk landsby skulle kunne få direkte forbindelse til storbyen, kunne ingen fatte.

En forklaring, på sporvognens ankomst til Ørby, fremkom på det tidspunkt da to af byens spidser, en gårdejer og mejeribestyreren, op ad dagen fik øjne og mæle. I forblommede vendinger fortalte de, at de sammen havde »oplevet« København og på et eller andet tidspunkt »købt« en sporvogn. Men - kun en lille flig af selve sporvognskøbet blev løftet, handelsforløbet blev ikke udpenslet og prisen på en sådan vogn ikke opgivet. Men i »løftet« stemning, de sad højt på bukken, var de i nattens løb ankommet til hjembyen.

Ørby var blevet en seværdighed rigere - men intet varer evigt. Byen er i dag ikke, hvad den var engang.

Smeden er død, i smedien forhandles nostalgi, købmanden har lukket, mælkekuske kan ikke længere få de sidste nyheder eller deres tørst slukket, nåh - mælkekuske kører for den sags skyld ikke mere, mejeriet er ophørt med at bearbejde naturens produkter, nu er det tidens kunststof plastic, der strømmer ud.

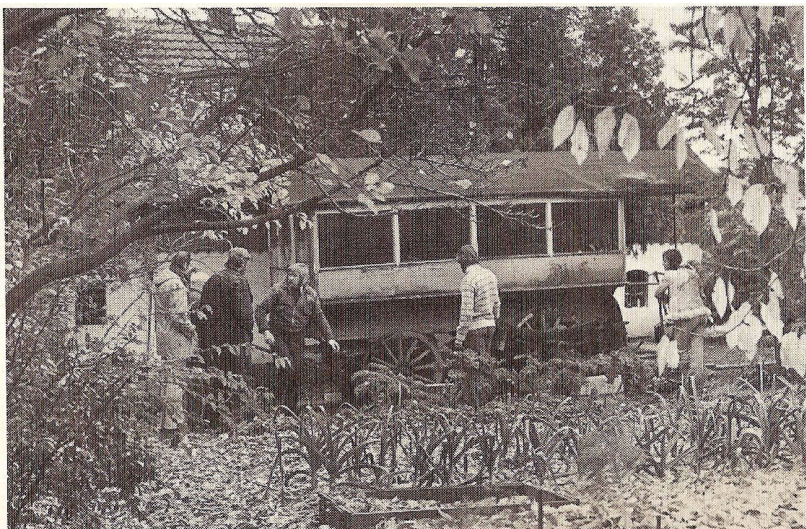
Men sporvognen da? Ja - også den seværdighed fattes - den forlod Ørby, da det pulserende liv omkring mejeri, smedie og købmand ophørte. Skønt gammel og affældig gav den ikke op, den ville ikke give op, så idag er den atter på »sporet«.

I de år sporvognen var i Ørby kørte den kun en enkelt tur over vejen til den nu pensionerede mejeribestyrers nye bolig. Her fik den sin plads i baghaven, men - ikke længere tilbage end, at det gamle køretøj stadig kunne følge med i den trafikale udvikling.

Den nye ejer af hus og sporvogn var i 1972 Aksel Andersen, søn af den gamle mejeribestyrer, han omfattede den gamle sporvogn med kærlighed, for der knyttede sig dog så mange minder til den. Men - en dag i nævnte år blev han overtalt, han overlod klenodiet til de gamle køretøjers gode ven Børge Kaa.

Gode håndværkernæver og mange arbejdstimer bragte atter den gamle hestetrukne sporvogn på »skinner«.

Den 8. marts 1973 meldtes den køreklar på Rådhuspladsen, dog ikke som sporvogn med fast rute, men som et velrestaureret nationalt klenodie, der af Børge Kaa køres hen, hvor der foreligger et ønske om at se, vel nok - den sidste hestetrukne sporvogn i Danmark.

Sporvognen før sidste afgang fra Ørby i 1972.

(Foto: Peer Lauritzen)

Når den hundredårige holder fri, kan den ses i en anden lille landsby i Nordsjælland, Udsholt. Her står den parkeret ved det, nu nedlagte, forsamlingshus, det hus der har det besynderlige navn »Det fittede øje« - men det er en anden historie.

D.M. Nielsen »Musse« / M. T.J.

Ørekilde mejeri ca. 1890.

Ørekilde mejeri ca. 1925.

Ørby i en nær fortid

I 1972, da jeg var otte år gammel, flyttede jeg med mine forældre ind i den gamle smedie i Ørby. Den første tid i huset gik med at bygge en del om, da det var ret forfaldent. Den sidste smed, David, var død halvandet år i forvejen, og i den mellemliggende tid havde huset kun været beboet af hans husbestyrerinde, Elna.

Den gamle smed havde været en skæg fyr. Vi fandt hurtigt ud af, at der havde været, hvad onde tunger kaldte en vidtberømt »smugkro« i den lille smedie. Men der var vist også uden tvivl skyllet ikke så få liter øl ned i tidens løb. Jorden var brolagt med kapsler!

Det første, vi gjorde, var at fjerne alle de gamle ubrugelige maskiner, som stod i smedien. De var efterhånden rustet op. Derefter gik vi i gang med loftet, som for en stor dels vedkommende bestod af et gammelt dueslag. Smeden havde haft mange duer og havde interesseret sig ivrigt for brevdue-sport. Det fandt vi ud af, da vi ryddede loftet, hvor der lå et cirka 30 centimeter tykt lag af duemøg blandet med gamle brevduetidsskrifter .

I den ene ende af loftet var der indrettet et lille værelse, som man kun havde adgang til ad en lille trappe fra smedien. Smeden var ungkarl og havde sin mor boende, indtil hun døde. Dengang plejede han at fortrække til det lille loftsrum om natten, når han skulle i seng.

Ørby var dengang, som i dag, en lille by med mange gamle huse og gårde og nogle små nybyggede parcelhus-kvarterer. Desuden var der en købmand.

Der var ikke særligt mange børn på min alder. I den klasse, jeg startede i på Vejby skole, var der en foruden mig, som boede i selve Ørby og et par stykker som boede noget uden for byen.

Vi fire rendte rundt og legede alle mulige og umulige steder i byen, men mest tid brugte vi oppe på Ørby baun. Det var et perfekt sted at lege cowboys og indianere. På baunet fandtes osse et lille, sjældent benyttet sommerhus med en kæmpe græsplæne, hvor vi plejede at spille fodbold. Om efteråret legede vi selvfølgelig med høbller på markerne.

Ørby Smedie ca. 1906. Smed Søren Willumsen med familie, svend og lærling.

I løbet af min skoletid rejste de tre af mine jævnaldrende her i byen, mens en kom til. Så nu er her så vidt jeg ved kun to tilbage fra den gamle klasse her.

Jeg ved, at der heldigvis bor mange børn i byen nu. Jeg tror, jeg kan komme i tanke om de første tyve uden besvær. Her er jo osse blevet bygget seks-syv nye huse de senere år, som efterhånden er både solgte og beboede.

Min skolevej var Ørbystien, den gamle kirkesti til Vejby. Det første stykke vej udgjordes den af den smalle grusvej, som gik ned til den lille Askemosegård. Den sidste del bestod af en ganske smal sti over markerne, som løb helt ned til GL. Skolevej i Vejby.

Om vinteren sneede stien altid til. Hvis det samtidig blæste, samlede sneen sig i store driver lige der, hvor man skulle køre, mens markerne var næsten bare. Så måtte man trække sin cykel over de frost-knoldede marker og man kom som regel for sent i skole.

Stien er for fire-fem år siden blevet asfalteret hele vejen og kommunen rydder den for sne om vinteren.

Vejby-Tibirke årbog 1984

En anden sti går til Vejby længere ude mod Holløse, gennem den store Askemosegård, over en lille å og ender ved idrætspladsen.

Sidst jeg prøvede at benytte den, i efteråret '83, fandt jeg den helt pløjet væk. Jeg ved ikke, om landmanden har haft brug for mere jord eller om han har følt sig generet af trafik gennem sin ejendom, men jeg ved da, at det er en offentlig sti, som ikke sådan kan sløjfes.

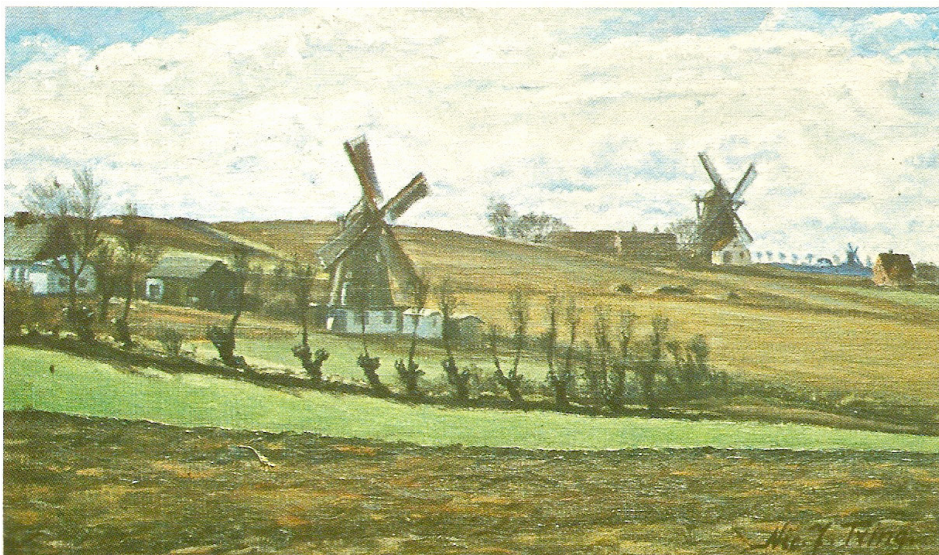
I forhold til byens størrelse er byen godt stillet, hvad angår offentlig transport, Gribskovbanen standser ved Ørby trinbræt en halv kilometer uden for byen, hvis man husker at trykke på knappen. Der har i sin tid været en rigtig station, men den blev nedlagt. HT's busrute 363 går gennem selve Ørby by, så alt i alt kan man cirka en gang i timen komme både mod Vejby eller Helsingør.

Sidst i 70'erne lukkede købmanden, Det var en halvstor butik, som foruden dagligvarer handlede med korn og foderstoffer. Folk kom mange steder fra for at handle hos ham, fordi han gav kredit. Mange af byens ældre beboere blev fornærmede, da forretningen lukkede. Nu skulle de pludselig helt til Vejby eller Helsingør for at købe ind. Efter den lukkede, gik der osse længere tid mellem »lokalbulletinerne«.

Der har et par gange været afholdt byfest i laden i Justesen's gård. Justesen er 88 og passer selv gården. Festerne har foregået på den måde, at folk selv har bragt mad med og så har betalt et lille beløb til leje af borde og stole. Afholdelserne har hver gang været en succes. Men bortset fra disse enkelte arrangementer fremtræder Ørby ikke som nogen samlet enhed. Her er ingen indbyggerforening eller indbyggerråd eller lignende.

Ørby's smukkeste sted er Stavnshøjene vest for byen. Det er to bronzealderhøje, som på en klar dag giver udsigt til både Arresø, Kattegat og Kullen. Hvis det ikke var for den lille skov bagved, kunne man have set hele Helsingør kommune derfra.

Peter Didriksen

Ørby mølle, Taagerup mølle og Ramløse mølle. Malet af Nicolai Jensen Tving. Ca. 1940.